

วินัยและการลงทัณฑ์ ในประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ.2475–2563)

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์¹

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์อยู่ 2 ประการคือ ประการแรก เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตความรุนแรงภายในสถาบันการศึกษาไทยอันเกิดจากแนวคิดการควบคุมและการลงทัณฑ์นักเรียน และประการที่สอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ของกลุ่มผู้คนในสังคมไทยที่มีต่อความรุนแรงภายในสถานศึกษาทั้งผู้สนับสนุนและผู้คัดค้าน บทความวิจัยนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์โดยศึกษาผ่านการใช้อเอกสารชั้นต้นเป็นหลัก ข้อค้นพบของการศึกษานี้คือ การก่อตัวของอารมณ์และเหตุผลของรัฐและสังคมไทยในการควบคุมและการลงทัณฑ์นักเรียนนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม” โดยให้ความสำคัญกับการอธิบายเรื่องราวของนักเรียนผ่านเครื่องแบบและทรงผม ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับพื้นที่แห่งระเบียบวินัยอย่างโรงเรียนว่ามีบทบาทคล้ายอำนาจสถาปत्यกรรมแบบ Panopticon ของมิเชล ฟูโกต์ อย่างไรก็ตามปัจเจกของนักเรียนมิได้ถูกสร้างด้วย Panopticon เท่านั้น แต่ยังถูกหล่อหลอมผ่านพิธีกรรมที่ผนึกแน่นอยู่กับแกนหลักอย่างชาติ ศาสน์ กษัตริย์ การอยู่ภายใต้สถานะอันสูงส่งของครู เช่นเดียวกับอำนาจกดทับจากรัฐบาลเผด็จการในรัฐประหารที่เกิดขึ้นตลอด กระนั้นจุดที่ขัดแย้งกับอำนาจดังกล่าวก็คือพลังสำคัญในทศวรรษ 2550 อย่างโซเชียลมีเดียทำให้สามัญชนมีลักษณะเป็นสื่อมวลชนโดยตัวเอง นักเรียนในโรงเรียนก็เริ่มมีปากเสียงและต่อสู้กับระเบียบอันไม่เป็นธรรมภายใต้แพลตฟอร์มออนไลน์อย่างทวิตเตอร์ และกิจกรรมออฟไลน์อันทรงพลังอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

คำสำคัญ: เครื่องแบบนักเรียน ทรงผม การลงทัณฑ์ โรงเรียน ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม

¹ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง <Email: Pinyapanpot@gmail.com>

Discipline and Punish in Thai Education History (1932–2020)

Pinyapan Potjanalawan²

ABSTRACT

This research article aims, to demonstrate the dynamic of violence in Thai schools which emerges from the concept of the control and punishment of students, second, to illustrate the emotional change of people in Thai society that affects the violence in the schools both supporters or defenders. This study uses a historical method by analyzing the primary source. The finding in this study is that the formation of emotion and reason of Thai state and society leads to the “cultural-discipline”. This idea focuses on the body of students through their uniforms and hairstyle. At the same time, the school as the space of discipline is also an important issue to discuss. The school assumes the role of the Foucauldian Panopticon. However, the student body is not only constructed by the Panopticon but also controlled by the “rituals” closely intertwined with Thai state ideology such as Nation, Religion, and the King. Moreover, the students are expected to revere their teachers due to their high status in Thai society. Nevertheless, the late 2000s witnessed the rise of social media, a new social force which allows the mass to create and be their own mass media. The students begin to make their voices heard and fight for the unjust system. They formed their movement online platform such as Twitter as well as through offline activities, which make the movement an unprecedentedly powerful social force.

Keywords: Student Uniform, Hairstyle, Punishment, School, Cultural-Discipline

² Associate Professor, Department of Social Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University <Email: Pinyapanpot@gmail.com>

บทนำ

ปัญหาความรุนแรงในสถาบันการศึกษาไทยตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษานั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน การเป็นข่าวในหน้าสื่อทำให้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้เผยขึ้นมาสัมผัสกับคนทั่วไป เช่น ข่าวที่ครูทำร้ายร่างกายนักเรียน การล่อลวงละเมิดทางเพศต่อนักเรียน กิจกรรมรบกวนใหม่ที่ทำให้เกิดความสูญเสีย ฯลฯ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกลับเป็นเพียงการดวนสรุปต้นตอของปัญหา และการเสนอทางแก้ไขอย่างฉาบฉวย หรือเฉพาะส่วนไม่ว่าจะเป็นปัญหาเชิงปัจเจก เช่น ครูไม่ดี นักเรียนขาดวินัย มีความประพฤติบกพร่อง ครอบครัวมีปัญหา ฯลฯ ทำให้รากเหง้าของความรุนแรงนั้นไม่เคยได้ถูกพิจารณาอย่างจริงจังว่า การควบคุมนักเรียนผ่านวินัยและการลงทัณฑ์อาจเป็นส่วนหนึ่งของรากเหง้าความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นด้วย ไม่เพียงเท่านั้นสังคมไทยเองมีแนวโน้มในการสนับสนุนให้ใช้ความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งในการอบรมขัดเกลาเยาวชนอีกด้วย

บทความวิจัยชิ้นนี้มุ่งจะเผยให้เห็นปัญหาความรุนแรงที่ปฏิบัติการอยู่ภายในสถาบันการศึกษาไทยที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างการกระทำความผิดและการควบคุมลงทัณฑ์ในทุกกระดืบ นอกจากนั้นการทำความเข้าใจดังกล่าวมีอาจละเอียดละออนุรักษ์ของกลุ่มผู้คนในสังคมที่สัมพันธ์กับปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายที่ยืนยันสนับสนุนการควบคุมวินัยและการลงทัณฑ์ หรือฝ่ายต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์ที่ไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่ง ผู้ที่เคยสนับสนุนอาจมีมุมมองที่เปลี่ยนไป เช่นเดียวกับอีกฝ่ายหนึ่ง

นอกจากนั้นยังได้นำเสนอแนวคิด “ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม” ขึ้นมาเพื่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนของการควบคุมนักเรียนที่เป็นหลักการสำคัญที่ฝ่ายอนุรักษนิยมยึดถือ เพื่ออธิบายถึงความชอบธรรมที่สถาบันการศึกษายินกรานที่ใช้ปฏิบัติการในเรื่องร่างของนักเรียน แม้จะขัดกับคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการหรือกระทั่งกฎหมายรัฐธรรมนูญก็ตาม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตความรุนแรงภายในสถาบันการศึกษาไทยอันเกิดจากแนวคิดการควบคุมและการลงทัณฑ์นักเรียน
2. เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ของกลุ่มผู้คนในสังคมไทยที่มีต่อความรุนแรงภายในสถานศึกษาทั้งผู้สนับสนุนและผู้คัดค้าน

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ปรับปรุงมาจากงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์โดยศึกษาผ่านการใช้อักษรขั้นต้น เช่น ราชกิจจานุเบกษา หนังสือพิมพ์รายวันและชั้นรอง เช่น งานวิจัยต่าง ๆ ด้วยการวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ แล้วนำมาอภิปรายให้เห็นถึงพลวัตที่เกิดขึ้น นอกจากนี้กรอบความคิดยังได้หยิบยืมแนวความคิดเรื่องวินัยและการลงทัณฑ์มาจากมิเชล ฟูกูต์ (Foucault, 1995) จาก *Discipline and Punish: The birth of the prison* ที่แสดงให้เห็นการเกิดขึ้นของเรือนจำในฐานะเครื่องมือควบคุมสมัยใหม่เพื่อให้นักโทษเชื่อฟังด้วยวิธีการต่าง ๆ ผ่านการจับจอง การจัดการตารางเวลาชีวิต การควบคุมเรือนร่าง ในที่นี้ผู้เขียนเห็นว่าหากเปลี่ยนเรือนจำเป็นสถาบันการศึกษาเป็นวัตถุของการวิจัยจะทำให้เห็นกระบวนการของอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นภายในและความสมเหตุสมผลของมัน นอกจากการควบคุมจะเป็นเรื่องของเหตุผลแล้ว อีกเงื่อนไขหนึ่งที่อาจเกี่ยวข้องก็คือ อารมณ์ความรู้สึกของคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรุนแรงเพื่อกำกับวินัยและการลงทัณฑ์ และอารมณ์ดังกล่าวก็มีได้มีเพียงชุดเดียวแต่มีทั้งผู้สนับสนุนการใช้ความรุนแรง ผู้ไม่เห็นด้วย กระทั่งผู้ที่อยู่ในสถานะที่กระอักกระอ่วนกับการใช้ความรุนแรงแต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ สำหรับฟูกูต์ เขาต้องการจะชี้ให้เห็นถึงการก่อกำเนิดอำนาจสมัยใหม่ที่เป็นการตัดขาดจากยุคจารีต ขณะที่งานเขียนนี้อยู่ในสถานการณ์ที่ต่างไป คือ พยายามจะเข้าใจลักษณะลูกผสมของความสมัยใหม่กับเหตุและผลแบบยุคจารีตในปฏิบัติการอยู่ในสังคมไทยโดยชี้ให้เห็นลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย นอกจากนี้บทความวิจัยนี้ยังได้หยิบยืมแนวคิด ชุมชนทางอารมณ์ (emotional communities) ของบาร์บารา รอสเซนไวน์ (Rosenwein, 2006; Nimmannorawong, 2014, pp. 132–141) นำมาอภิปรายให้เห็นการสนับสนุนและการต่อต้านวินัยและการลงทัณฑ์ในสังคมไทย แนวคิดชุมชนทางอารมณ์เห็นว่าอารมณ์และการแสดงอารมณ์ของเราสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้น ๆ มีการประเมินค่าที่ต่างออกไป การแสดงออกหรือไม่แสดงออกทางอารมณ์ไม่ใช่เรื่องสากล การมีมาตรฐานทางอารมณ์ครอบคลุมคนทั้งหมดนั้นมีข้อจำกัด โดยเฉพาะในเวลาที่มีชุดอารมณ์จำนวนมากดำรงอยู่พร้อม ๆ กัน บางชุดอารมณ์จึงถูกปฏิเสธทั้งที่อยู่ต่อหน้าเรา อันเป็นแนวคิดที่ตอบโต้ “ระบอบทางอารมณ์” (Emotional regime) ของวิลเลียม เรดดี (Reddy, 2001) ที่มีนัยยะถึงระบอบการปกครองการเมืองที่สัมพันธ์กับการตรวจสอบและลงโทษผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ และ “มาตรฐานทางอารมณ์” (Emotionology) ที่เน้นทัศนคติหรือมาตรฐาน

ที่สังคมยึดมั่นเกี่ยวกับอารมณืชั้นพื้นฐานและการแสดงออกทางอารมณืที่เหมาะสม ทั้งสองพยายามอธิบายชุดอารมณืเป็นภาพใหญ่ ไม่ใช่กลุ่มต่าง ๆ ดังที่รอเซนไวน์ เห็นว่าเป็นเรื่องของชุมชนทางอารมณืที่แสดงความหลากหลายในมิติอื่น ๆ ได้มากกว่า ในลักษณะเช่นนี้จะทำให้เราเข้าใจอารมณืความรู้สึกรู้สึกของผู้คนอย่างน้อย 2 กลุ่ม ที่มีต่อการสนับสนุน/ต่อต้านระเบียบวินัยที่ล้นเกินในสถานศึกษา

ผลงานล่าสุดของแพทริก จอร์รี่ (Jory, 2021) ใน *A History of Manners and Civility in Thailand* เน้นไปที่การอธิบายมารยาทและความคิดเกี่ยวกับความเป็น อารยะในสังคมไทยที่ถูกควบคุมพฤติกรรมทั้งกาย วาจา ใจอันมีพื้นฐานมาจาก พุทธศาสนา และถูกควบคุมด้วย “ชนชั้น” ซึ่งถูกวิเคราะห์ผ่านการให้ความสำคัญกับ มารยาท ความสุภาพ แนวคิด “ผู้ดี” ความเป็นกุลสตรี ฯลฯ นอกจากนั้นงานนี้ให้ ความสำคัญกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมารยาท โดยภาพรวมแล้ว ชนชั้น นำในมารยาทนี้เองเพื่อควบคุมความคิดความประพฤติของคนในสังคม ที่งานของ จอร์รี่ยืนอยู่บนฐานของ “ชนชั้น” ก็เนื่องมาจากการใช้แนวคิดของ Norbert Elias เรื่อง *The Civilizing Process* ที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์มารยาทในยุโรปตะวันตก และอีกประการที่จอร์รี่ได้นำมาใช้ คือแนวคิด habitus เพื่ออธิบายการแสดงออก รวมถึงพื้นฐานของการแสดงออกของมนุษย์ที่แตกต่างกันบนฐานทางชนชั้น และทุน ทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศและการทำงานใต้จิตสำนึก ภาษาซึ่งอาจ เปลี่ยนแปลงได้ เมื่อเทียบกันแล้วถือว่า งานเขียนนี้เน้นไปที่โรงเรียนในฐานะที่เป็น โรงละครหลัก ภาพรวมทั้งในช่วงเวลาและพื้นที่ในการศึกษาของ โดยเน้นการวิเคราะห์ หลังปฏิวัติสยาม 2475 เป็นต้นมาจนถึงปี 2563 อันเป็นปีทองของการต่อต้านอำนาจ ที่กดขี่นักเรียนทั้งหลาย

ขอบเขต

กรอบเวลาที่ศึกษา เพื่อแสดงให้เห็นพลวัตของระบบวินัยและการลงทัณฑ์ ด้วยเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงสำคัญของสังคมไทยช่วงหนึ่งก็คือ หลังการปฏิวัติ สยาม 2475 เป็นต้นมา จนถึง ปี 2563 ที่เกิดความเคลื่อนไหวต่อต้านความไม่ชอบธรรม ของระบบการศึกษาของนักเรียน อันถือว่าจุดเปลี่ยนผ่านของสังคมไทยในระยะใกล้ ขณะที่พื้นที่การศึกษา จะให้ความสำคัญกับภาพรวมของสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ เพื่อที่จะสังเคราะห์ให้เห็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยในกรณีวินัยและการลงทัณฑ์ ในสถานศึกษา

การวิเคราะห์เนื้อหา

หัวใจสำคัญของการวิจัยนี้ได้มุ่งเน้นไปที่การทำความเข้าใจอำนาจการควบคุมนักเรียนผ่านเรือนร่างและพื้นที่ของนักเรียนภายในโรงเรียน แม้ว่ามิเชล ฟูโกต์จะพยายามอธิบายประเด็นเกี่ยวกับร่างกายใต้บังคับการในเรือนจำและโรงเรียนไว้ว่าเป็นการจัดการเรือนร่างขององค์ประธาน (subject) แบบใหม่ที่ไม่ใช้ความรุนแรงทางกายภาพในการควบคุม แต่เป็นการควบคุมผ่านการสอดส่องจับจ้องด้วยสถาปัตยกรรมแบบ panopticon (Foucault, 1995) ในโรงเรียนไทย กลับพบการผสมผสานกันระหว่างความคิดสมัยใหม่ที่มีมุ่งเน้นการสร้างระเบียบวินัยจากภายในทั้งใช้ความรุนแรงทางกายภาพอันป่าเถื่อน กับ การควบคุมและลงทัณฑ์แบบจารีตที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากก่อนการปฏิวัติ 2475 ที่ยอมให้มีการใช้ความรุนแรงทางกายภาพกับนักเรียน

ในบทความนี้พยายามจะสร้างคำอธิบายของสิ่งที่เรียกว่า “ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม” แนวคิดนี้ได้ดัดแปลงมาจากข้อเสนอ “รัฐธรรมนุญฉบับวัฒนธรรมไทย” ที่เสนอว่าวัฒนธรรมการเมืองคือรัฐธรรมนุญที่แท้จริงของประเทศไทย (Eoseewong, 2003, pp. 125–155) ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมมีลักษณะคล้ายกันตรงที่ระเบียบวินัยที่ใช้ในการควบคุมนักเรียนนั้นเป็นสิ่งที่ถูกควบคุมด้วยวัฒนธรรมอย่างเหนียวแน่นมากกว่าแนวคิดสากลว่าที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยหรือสิทธิมนุษยชนใด ๆ แนวคิดนี้ได้สร้างความชอบธรรมให้กับปฏิบัติการต่อเรือนร่างและพื้นที่ที่ส่งผลต่อนักเรียนในโรงเรียน สิ่งนี้ได้ก่อตัวขึ้นมาบนอารมณ์และเหตุผลของรัฐและสังคมไทยมาอย่างซ้ากัหลังปฏิวัติ 2475 จากความต้องการเป็นประเทศมหาอำนาจ โดยตั้งต้นมาจากระเบียบวินัยแบบทหารนิยมที่สัมพันธ์กับการควบคุมเรือนร่าง การแต่งกาย มรดกที่ส่งทอดมาถึงปัจจุบันเห็นได้ชัดจากการยืนเคารพธงชาติ การเข้าแถวหน้าเสาธง และชุดเครื่องแบบต่าง ๆ ที่น่าสังเกตก็คือ อารมณ์ความรู้สึกของสังคมที่มีที่ทางมากขึ้นสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อมวลชนเป็นปากกระบอกเสียงของกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลาย การพาดหัวข่าวหน้าหนังสือพิมพ์ที่กลายเป็นสินค้าขายดี หน้ากระดาษเหล่านั้นจึงแสดงอารมณ์ต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่โหยหาวันขึ้นคืนสุขสังคมไทยอันดีงาม และระเบียบวินัยที่ไม่มีอยู่จริง ขณะที่กลุ่มอื่น ๆ ก็พยายามยับยั้งอุดมการณ์ของตนไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเสรีนิยม หรือฝ่ายสังคมนิยม แต่พลังของฝ่ายอนุรักษ์นิยมจะได้รับโอกาสให้ไปต่อหลังรัฐประหาร 2500 ขณะที่อีกสองฝ่ายถูกปิดปากจากรัฐบาลเผด็จการทหาร

ทศวรรษ 2500 วัฒนธรรมแบบทหารภายใต้รัฐบาลเผด็จการที่เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นใหญ่ในสังคมก็ยิ่งทำให้ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมแข็งแกร่งขึ้น ขณะที่แนวคิดแบบอนุรักษนิยมที่เริ่มฟื้นตัวมาตั้งแต่หลังสงครามก็สามารถลงหลักปักฐานได้อย่างทรงพลัง ในยุคเดียวกัน ยังมีการใช้งานวิจัยทางสังคมศาสตร์แสดงหลักการและเหตุผลที่จะใช้ในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาเยาวชน ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมจึงอุบัติอย่างป็นรูปเป็นร่างในยุคนี (Comenampad, 2004, p. 44) อาจกล่าวได้ว่าจุดสูงสุดของระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมคือ ปี 2515 ที่รัฐได้ออกกฎหมายในนามประกาศของคณะปฏิวัติหลายฉบับเพื่อจัดการควบคุมเด็กและเยาวชน รวมไปถึงการควบคุมเรือนร่างผ่านทรงผมนักเรียนอย่างเป็นทางการได้แก่ ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 132 ในปี 2515 (Rajjakijjanubeksa 1972, pp. 27-32) ได้ออกมาเพื่อควบคุมความประพฤติ เพื่อแทนที่ พระราชบัญญัติควบคุมเด็กและนักเรียน พ.ศ.2481 ที่ได้เพิ่มการควบคุมทรงผมเข้าไป นั่นคือ “นักเรียนชายไว้ผมยาว โดยไว้ผมข้างหน้าและกลางศีรษะยาวเกิน 5 เซนติเมตร และชายผมรอบศีรษะไม่ตัดเกรียนชิดผิวนั่ง หรือไว้หนวดเครา นักเรียนหญิงตัดผมหรือไว้ผมยาวเลยต้นคอ หากโรงเรียนหรือสถานศึกษาได้อนุญาตให้ไว้ยาวเกินกว่านั้นก็ให้รวบให้เรียบร้อย นักเรียนหญิงใช้เครื่องสำอางหรือสิ่งปลอมเพื่อการเสริมสวย” แม้ในปี 2518 จะได้ยกเลิกทรงผมนักเรียนที่มีปัญหา แต่หลังสถานการณ์ทางการเมืองคลี่คลายหลัง 6 ตุลาคม 2519 ระเบียบนั้นก็ได้อนุรักษ์กลับมาใช้อีกครั้งหนึ่งและสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน

การควบคุมเรือนร่าง พื้นที่ และการลงทัณฑ์นักเรียนไทย

1. เครื่องแบบกับทรงผม สมรภูมิต่อสู้กับระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม

ความเข้มข้นการควบคุมการแต่งกายเห็นได้จากระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกายและเครื่องแบบนักเรียนออกมาถึง 8 ฉบับ ระหว่างปี 2500-2515 เมื่อเทียบกับการจัดการหลักสูตรและแผนการศึกษาชาติที่น่าจะเป็นหัวใจของการศึกษาแล้ว การออกระเบียบจำนวนมากเช่นนี้แสดงถึงความหมกมุ่นที่จะจัดการควบคุมเด็กและเยาวชนผ่านเครื่องแบบและเรือนร่าง ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการแต่งกายนักเรียน พ.ศ.2500 (Department of Education, Bangkok Metropolitan Administration, 1985, p. 190) ได้ยกเลิกฉบับปี 2482 และสถาปนาเครื่องแบบและการแต่งกายอันพึงประสงค์คือ “สุภาพเรียบร้อย สะอาดถูกหลักสุขภาพ ประหยัด สมแก่สภาพและวัยของนักเรียน” และได้นิยาม “การแต่งกายที่ไม่สุภาพเรียบร้อย

และไม่สมแก่สภาพนักเรียน” ว่า “ตัดผมยาวเกินควรหรือไม่สุภาพ ตัดผม ไว้เล็บ แต่งเล็บ ทาเล็บ ทาขอบตา ทาริมฝีปาก แต่งผม ตกแต่งหน้าหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของหน้าด้วยแป้งสี ผุ่นสีหรือสีน้ำมัน หรือสิ่งอื่น ๆ ใช้ของอันมีค่าสูง และเครื่องประดับกาย เช่น สายสร้อย ตุ้มหู แหวน เป็นต้น สำหรับนักเรียนหญิงในชั้นการศึกษาที่สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนมีอำนาจพิจารณาผ่อนผันให้ตัดผมได้ตามสมควร” ระเบียบนี้ยังให้อำนาจโรงเรียนกำหนดเพิ่มเติมว่า “การแต่งกายอย่างใดไม่เหมาะสมแก่สภาพของนักเรียน” ทั้งยังระบุไว้ว่า หากนักเรียนฝ่าฝืนระเบียบให้ “อยู่ในดุลยพินิจของโรงเรียนที่จะดำเนินการตามสมควร เพื่อให้นักเรียนปฏิบัติถูกต้อง” นั้นหมายถึงการให้อำนาจตีความอย่างกว้างขวางแก่ผู้บริหารโรงเรียนและครูซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญต่อมาที่จะทำให้โรงเรียนมีลักษณะเป็นองค์กรอิสระที่อยู่เหนือระเบียบหรือกระทั่งกฎหมาย ระเบียบของโรงเรียนจึงมีแนวโน้มที่ไม่ไปด้วยกันกับคุณค่าที่ตั้งคำถามกับการควบคุมในยุคหลัง ทั้งที่ในเรื่องต่าง ๆ รัฐบาลส่วนกลางพยายามจะเข้าแทรกแซงผ่านอำนาจที่สั่งจากบนลงล่าง จุดเริ่มต้นของปฏิบัติการเช่นนี้ ทำให้ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมได้รับการวางรากฐานที่มั่นคงยิ่งขึ้น

สำหรับประเด็นรูปแบบ นอกจากมิติการควบคุมระเบียบวินัยแล้ว ยังถือว่าไม่อาจแยกพิจารณาออกจากบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองได้เลย เป็นที่น่าสนใจว่าการขยายตัวของจำนวนนักเรียนสูงขึ้นส่งผลต่อตลาดชุดนักเรียนที่ขยายตัว เห็นได้จากตลาดชุดนักเรียนร่ำรวยอย่างก้าวกระโดด ตามเรื่องเล่าของบริษัทเอกชนทั้งหลายที่ได้ถือเอาทศวรรษ 2520 เป็นหมุดหมายของการเติบโต เช่น บริษัท สมอทองการ์เมนต์ จำกัด จดทะเบียนปี 2526 ด้วยทุน 130 ล้านบาท (Krungthepturakij, 2020) ขณะที่บริษัท น้อมจิตต์ แมนูแฟกเจอริ่ง จำกัด ได้เปิดห้างจำหน่ายชุดนักเรียนอย่างเป็นทางการเป็นล่ำเป็นสันขยายสาขาจากบางกระบือ เขตดุสิต ไปยังบางกะปิในปี 2524 ปี 2533 สร้างโรงงานแห่งใหม่เพิ่มตามตลาดที่ขยายตัว (Nomjitt student uniform, n.d.) ในเวลาไล่เลี่ยกัน กระทรวงศึกษาธิการ ได้ยกเลิกระเบียบรูปแบบนักเรียนและนักศึกษาเก่าและประกาศใช้ระเบียบใหม่ในปี 2527 ระเบียบครอบคลุมรูปแบบนักเรียนและนักศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอื่น ๆ อย่างระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ประกาศนียบัตรเทคนิค (ปวท.) ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ทั้งนี้รวมสถานศึกษาเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ด้วย (Rajjakijjanubeksa 1984, pp. 11–22) ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ชี้ให้เห็นว่าวินัยโรงเรียนในระบอบราชการ กับ ธุรกิจชุดนักเรียนจึงเติบโตไปพร้อม ๆ กัน ครั้งนี้ถือเป็นครั้งแรกที่มีการกำหนดระเบียบนักเรียนถึงระดับชั้นอนุบาล นอกจากนั้น

ยังมีการกำหนดรูปแบบเครื่องแต่งกายให้กับระดับประกาศนียบัตรทั้งหลาย จะมีลักษณะที่ต่างออกไปอย่างชัดเจนคือ สำหรับนักศึกษาชายให้สวมกางเกงขาวทั่วทั้งเส้น สำหรับสถานศึกษาเอกชนสอนศาสนาอิสลามในภาคใต้ จะเน้นการแต่งกายแบบพื้นถิ่น คืออนุญาตให้สวมกะปิเยาะห์ (หมวกสีขาว) หรือซอเกาะห์ (หมวกสีดำ) และกำหนด ผ้ามุสลิมสำหรับนักเรียนหญิง และอนุญาตให้นักเรียนชายสวมใส่เสื้อได้ มาตรฐานดังกล่าวจึงถือได้สร้างบรรทัดฐานของชุดนักเรียนให้กับสังคมไทยว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่นักเรียนควรจะต้องสวมใส่ชุดนักเรียน แม้ว่าผู้ด้อยโอกาสจำนวนมาก ไม่สามารถมีเงินซื้อชุดนักเรียน การสวมใส่ชุดนักเรียนที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบ กลายเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงการศึกษาไม่น้อยเช่นเดียวกัน เนื่องจากในวัยเด็ก ที่ขนาดของร่างกายเติบโตขึ้นทุกปีในชั้นประถมศึกษาทำให้พวกเขาต้องขาดโอกาสทางการศึกษาไปในบางกรณี

หลังจากเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจต้นทศวรรษ 2540 เรื่องชุดนักเรียน ได้กลายเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันในสังคมมากมายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ข้อเสนอที่อาจไม่เคยได้ยินมาก่อนอย่างการยกเลิกเครื่องแบบนักเรียนก็เริ่มส่งเสียงในยุคนี้นี้ เนื่องจากเป็นที่ตระหนักกันดีว่า ค่าใช้จ่ายชุดนักเรียนและอื่น ๆ นั้นส่งผลกระทบต่อ ปัญหาค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของคนจำนวนมาก ความเดือดร้อนของผู้ปกครอง ยังสะท้อนไปยังคณะกรรมการลูกเสือแห่งชาติที่เสนอว่า อาจจะลดเครื่องแบบลูกเสือ เหลือเพียงผ้าพันคอ ร่วมกับชุดสี kaki โดยยกเว้นเข็มประดับเสื้อ (Matichon, 1998a, p. 6) เช่นเดียวกับข้อเสนอที่ว่าชุดออกกำลังกาย (หรือชุดวอร์ม) ของนักเรียนก็เป็น ปัญหาที่ชวนคิด เนื่องด้วยว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่เพิ่มเติมขึ้นมาอีก (Khonkhai, 1998, p.5) อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหของรัฐบาลไม่ได้มุ่งไปที่การยกเลิกมากเท่าใดนัก แม้จะมีข้อเสนอเพื่อให้ยกเว้นการแต่งชุดนักเรียน แต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับอย่างที่ควร คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้สรุปการทำประชาพิจารณ์เรื่อง เครื่องแบบนักเรียนชั้นประถมศึกษาจากผลสำรวจ 30 จังหวัด พบว่าส่วนใหญ่ อยากให้คงชุดนักเรียนไว้ แต่อยากให้มีการผ่อนผันโดยการให้ใส่เครื่องแบบเป็นบางวัน มากถึงร้อยละ 40 อาจเฉลี่ยสัปดาห์ละ 3 วัน ส่วนเด็กที่ยากจนให้โรงเรียนมีอำนาจ ผ่อนผัน เนื่องจากบางคนมีเพียงชุดเดียว หากนักเรียนเดือดร้อนก็ไม่บังคับให้ซื้อเครื่อง แบบหรือชุดอื่น ๆ ที่ไม่ได้ระบุไว้ในระเบียบ (Matichon, 1998b, p. 10; Matichon, 1998c, p. 5) ที่น่าสังเกตคือ ในขณะที่มีเสียงบ่นว่าชุดนักเรียนราคาแพงขึ้น แต่บริษัท ชุดนักเรียนบางแห่งกลับมียอดขายเติบโตและขยายกิจการ (Prachachat Turakij, 2001, p. 23) ดังนั้น ค่าใช้จ่ายค่าชุดนักเรียนทั้งจากผู้ปกครองและจากการอุดหนุน

ของรัฐด้วยภาษีประชาชนจึงมีทิศทางที่ทำให้บริษัทที่ประกอบกิจการเกี่ยวกับ
ชุดนักเรียนและสิ่งที่เกี่ยวข้องขยายตัวขึ้นอย่างปฏิเสธมิได้

เครื่องแบบของนักเรียน-นักศึกษาอาชีพะยังถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของการ
แบ่งแยกแบ่งฝ่ายอันนำไปสู่การทะเลาะวิวาท วิธีแก้ไขหนึ่งในปี 2547 ก็คือ การยกเลิก
เครื่องแบบอาชีพะที่แตกต่างกันของแต่ละสถาบัน แล้วให้แต่งเพียงชุดเสื้อขาวกางเกง
สีกรมท่า โดยเข้มชัดไม่มีตราสถาบัน (Matichon, 2004b, p. 30) แนวคิดเช่นนี้แม้จะ
ไม่ได้รับการตอบรับ แต่ก็แสดงให้เห็นเป็นอย่างดีว่าเครื่องแบบที่เหมาะสมคือ
การทำให้ทุกคนเหมือน ๆ กัน เช่นเดียวกับโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานครที่มี
ข้อเสนอให้เปลี่ยนสีกางเกงนักเรียนชาย และรองเท้าจากสีกากีมาเป็นสีดำ ทุ่งเท้า
จากสีกากีมาเป็นสีขาว เมื่อปี 2546 ด้วยเหตุผลว่าลดปัญหานักเรียนต่างโรงเรียน
วิวาท รวมไปถึงเห็นว่าสีดำนั้นสกปรกยากกว่าสีกากี (Matichon, 2003, p. 12)
เครื่องแบบจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการใช้เป็นข้ออ้างในการจัดระเบียบวินัยและ
เรือนร่างของพวกเขา

เมื่อเทียบกับเครื่องแบบแล้ว การควบคุมเรื่องทรงผมกลับเป็นประเด็นที่ต่าง
ออกไป เนื่องจากความยาวของเส้นผมนั้นเพิ่มขึ้นในทุกวัน ความเปลี่ยนแปลงของ
ความยาว นำไปสู่การลงโทษได้ไม่ยากนัก ไม่ว่านักเรียนจะเป็นผู้ตั้งใจเรียนหรือไม่
พฤติกรรมดีหรือเลวอย่างไร หากไม่ได้ไปตัดผมตามเวลา ก็มีสิทธิ์เป็นผู้ทำผิดกฎและ
ลงโทษอยู่เสมอ ในสังคมไทยเชื่อกันว่าศีรษะเป็นพื้นที่สูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ที่สุด
ในร่างกาย ชนิดที่ว่า การสัมผัสศีรษะเป็นเรื่องคอขาดบาดตายหากเจ้าของเป็นผู้มี
อำนาจ ในทางกลับกัน ศีรษะของนักเรียนกลับกลายเป็นวัตถุแห่งการจับจ้องและ
จับผิดของครู การยินยอมให้ครูกระทำต่ออวัยวะที่ถือว่าสำคัญที่สุดจึงสะท้อนถึง
การสยบยอมต่ออำนาจที่เหนือกว่าในชีวิตประจำวันไปด้วย

ระเบียบทรงผมของโรงเรียนต่าง ๆ มักจะถูกอ้างอิงกลับไประเบียบฉบับ
วัฒนธรรมนั้นคือ ปี 2515 ที่นักเรียนชายจะต้องตัดผมสั้น “เกรียนชิดผิวนั่ง” ทั้งที่
ในปี 2518 ได้มีการปรับแก้ไขให้นักเรียนชายไว้ผมยาวได้แล้ว แต่ระเบียบที่เป็น
ดังมนต์ที่ท่องตามกันมากกลับเป็นระเบียบปี 2515 เราจึงพบปัญหาการลวงละเมิด
ทางกายต่อนักเรียนในกรณีทรงผมอยู่มาก แม้ว่าส่วนกลางจะตระหนักถึงปัญหา
ความเข้มงวดมากเกินไปในระเบียบทรงผมและพยายามจะทุเลาปัญหาลง แต่พบว่า
โรงเรียนมักไม่ตอบสนองนโยบาย เห็นได้จากปี 2546 ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
ได้พยายามผ่อนคลายนโยบายข้อบังคับเกี่ยวกับทรงผม (ผู้เขียนเคยถกเถียงไว้ใน
Potjanalawan, 2013) แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือ บางโรงเรียนเห็นว่าเป็นสิทธิ

ของโรงเรียนที่จะกระเปียบนั้น ๆ ไว้ ทำให้เช่นนี้ต่างไปจากการถูกลงโทษในกรณีอื่น ๆ ให้โรงเรียนทำตาม อาจเป็นเพราะนี่คือ อำนาจทางวัฒนธรรมที่โรงเรียนยังอาศัยความชอบธรรมบางประการในการอ้างการรักษาวินัยนี้ไว้ จึงไม่แปลกอะไรที่จะมีชาวครูใช้กรรไกรตัดผมนักเรียนหญิงแล้วพลาดถูกใบหูจนขาดที่จังหวัดชุมพร เมื่อปี 2547 ชาวนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจที่เกินเลย เหตุอันน่าเศร้านี้เกิดมาจากการให้อำนาจครูฝ่ายปกครองในการลงโทษด้วยการตัดผมที่น่าสนใจคือ กระบวนการลงโทษในชาวที่ระบุไว้ หลังเข้าแถวเคารพธงชาติ ครูฝ่ายปกครองได้สั่งให้นักเรียนที่กำลังเดินเข้าห้องเรียนไปทำการตรวจทรงผมทั้ง 3 ห้อง (Matichon, 2004a, p. 4) เรื่องทรงผมเป็นที่ถกเถียงกันอีกครั้งในปี 2551 จากการประชุมรับฟังความคิดเห็นที่มีตัวแทนประชุมได้แก่ผู้บริหารโรงเรียนและตัวแทนนักเรียน มีการยกประเด็นเรื่องทรงผมมากล่าว จะเห็นว่ายุคนี้การควบคุมระเบียบทรงผมได้รับการอะลุ่มอล่วยมากยิ่งขึ้น นั่นคือ สามารถให้นักเรียนขอยอมบาง ๆ ได้ กระนั้นความเป็นห่วงก็คือ เมื่อยอมผ่อนปรนก็นำไปสู่การไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้มีทรงผมแปลก ๆ เข้ามา และเกรงว่า “อาจจะมีส่วนทรงฟังก์ ทำสีทองเข้ามาในโรงเรียน” ด้วยเหตุผลว่าแฟชั่นทรงผมจะกระทบต่อการเรียน “เพราะนักเรียนจะมัวเสียเวลาไปกับการแข่งขันกันทำทรงผมใหม่ ๆ เพราะอยากให้ตัวเองทันสมัยเหมือนกับคนอื่น ๆ จะไม่มีกระจิตกระใจเรียนหนังสือได้” (Matichon, 2008, p. 1, p. 14) กลายเป็นว่าทรงผมเป็นปัจจัยหนึ่งต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไปเสีย อันเป็นข้ออ้างที่ไม่มีงานวิจัยใด ๆ รองรับอย่างหนักแน่นมากพอ

ในปี 2551 การถกเถียงเรื่องทรงผมเป็นเรื่องที่ยังไม่ลงตัว กษมา วรวรรัตน อยุธยา เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ชี้ว่าที่ผ่านมาโรงเรียนต่าง ๆ ยึดหยุ่นกฎระเบียบเรื่องการแต่งกายและทรงผม ให้แต่ละแห่งปรับให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ขณะที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมชาย วงศ์สวัสดิ์เห็นว่า สนับสนุนให้โรงเรียนเคร่งครัดแต่อย่าให้มากเกินไป เช่น หากเด็กผมยาวเกินกำหนดก็ไม่ควรจับกลัดผม เพราะการลงโทษจะต้องมีเหตุผล แต่ก็เห็นว่าระเบียบควบคุมทรงผมมันไม่จำเป็นต้องออกกระเปียบกลาง ควรให้อำนาจโรงเรียนเป็นผู้กำหนดจะเหมาะสมกว่า (Matichon, 2008, p. 14) ความเห็นเช่นนี้ กลายเป็นการเปิดช่องให้โรงเรียนสามารถจัดการควบคุมตามดุลพินิจของโรงเรียนมากกว่าจะอยู่บนหลักการสิทธิเสรีภาพอย่างที่ควรจะเป็นอันสอดคล้องกับระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมเป็นอย่างดี

เรื่องทรงผมกลับมาเป็นประเด็นอีกครั้งเมื่อปลายปี 2555 เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้เสนอให้ปรับปรุงระเบียบทรงผมนักเรียนคือ กลับมาบังคับให้นักเรียนชายต้องตัดผมสั้นเกรียน และนักเรียนหญิงต้องตัดผมสั้นเห็นหนัง หลังจากรัฐบาลพยายามผ่อนปรนกันมา ข้อเสนอดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้นักเรียนไม่น้อย (Manager Online, 2012) ส่งผลให้มีกลุ่มนักเรียนได้รณรงค์ให้ยกเลิกระเบียบทรงผม กล่าวกันว่า มีเรื่องไปถึงกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ไม่เพียงเท่านั้นยังมีกลุ่มนักเรียนได้ไปออกรายการ “เจาะข่าวเด่น” ที่ดำเนินการโดยพิธีกรชื่อดัง สรยุทธ สุทัศนะจินดา เมื่อเดือนมกราคม 2556 ในประเด็น “ปิดฉากกฎเหล็กทรงผมนักเรียน ยกเลิกหัวเกรียนสั้นเสมอหัว” (Morning NEWS BEC-TERO, 2013) แม้จะมีผู้ที่ทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่ก็พบว่าได้สร้างกระแสทำให้สังคมตื่นตัวอย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดอยู่ในรั้วโรงเรียนเท่านั้น นำมาสู่แนวปฏิบัติของกระทรวงศึกษาธิการอีกครั้งนั้นก็คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พงศ์เทพ เทพกาญจนา ได้ลงนามหนังสือเวียนถึงหัวหน้าส่วนราชการที่มีสถานศึกษาในสังกัดลงวันที่ 17 มกราคม 2556 โดยให้มีแนวทางคือ 1) นักเรียนชาย ให้ไว้ผมสั้นหรือผมยาวก็ได้ หากไว้ผมยาวด้านข้างและด้านหลังต้องยาวไม่เลยตีนผม เช่น แบบทรงผมรองทรง 2) นักเรียนหญิง ให้ไว้ผมสั้นหรือผมยาวก็ได้ กรณีไว้ผมยาวก็ให้รวบให้เรียบร้อย โดยหลักการแล้วนี้คือ การยกเลิกข้อห้ามจากประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 132 (พ.ศ.2515) ที่ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 (Eduzones, n.d.) นี่คือการปลุกปั่นของสมรภูมิทรงผมนักเรียนที่เริ่มต้นอย่างเป็นทางการและจะเกิดกระแสและปฏิบัติการทั้งสนับสนุนและการต่อต้านอย่างเข้มข้นตลอดปี 2556 ระหว่างนักเรียนและครู ความคิดที่ชูเสรีภาพเหนือร่างกายและระเบียบวินัย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าระเบียบวินัยที่ส่งผลต่อเรือนร่างไม่สามารถจะลบเลือนได้ง่ายนัก แม้จะมีหนังสือเวียนออกไปจากต้นสังกัด แต่พบว่าโรงเรียนจำนวนมากก็ยังไม่ปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนเทพศิรินทร์ (School NEWS, 2013) ภ.ป.ร. ราชวิทยาลัย (Morning NEWS, 2013) และอีกหลายแห่ง จนมีกิจกรรมรณรงค์ที่ชื่อ “โรงเรียนยังเกรียนอยู่” เพื่อตอบโต้การที่โรงเรียนไม่ปฏิบัติตามแนวทางปฏิบัติของกระทรวงศึกษาธิการ (Anti-student hairstyle organization of Thailand, 2013) เมื่อพิจารณาจากผลการสำรวจความคิดเห็นจากประชาชนทุกภูมิภาคของนิด้าโพล ก็พบว่า ผู้สนับสนุนให้นักเรียนไว้ทรงผมรองทรงและผมยาวกว่า ร้อยละ 56.08 เพราะการไว้ผมสั้นหรือยาวไม่ได้เกี่ยวข้องกับผลการเรียน (Isra News Center, 2013)

จะเห็นว่าสมรภูมิตรงผม ถือว่าเป็นการต่อสู้ที่ร้อนแรงและต่อเนื่องยาวนาน เป็นประเด็นที่สร้างการมีส่วนร่วมกับสังคมได้อย่างกว้างขวาง แม้แต่การออกระเบียบที่สั่งการมาจากกระทรวงศึกษาธิการ ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้โดยตรงได้ อันเนื่องมาจากกระเปียบฉบับวัฒนธรรมที่ยังฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย ทั้งในช่วงรัฐประหารหรือรัฐบาลประชาธิปไตยอำนาจนิยมที่มีต่อเรือนร่างก็ยังทำงานของมันอยู่ เพียงแต่ว่าในช่วงรัฐประหาร การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านจะมีข้อจำกัดมากกว่า เนื่องจากอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกกลิดรอนสิทธิเสรีภาพการแสดงออก

2. โรงเรียน พื้นที่แห่งระเบียบวินัย

มิเชล ฟูโกต์ ได้ชี้ให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมแบบ Panopticon ของเจเรมี เบนแทม เป็นกลไกแห่งอำนาจที่ทำให้ปัจเจกเป็นเพียงองค์ประธานเพื่อที่จะวัดค่า ตรวจสอบ และดัดแปลงแก้ไขพฤติกรรมที่ผิดปกติ การออกแบบมีหลักการคือ เป็นอาคารที่มี หอคอยตรงกลางและมีห้องขังย่อย ๆ ล้อมรอบ แต่ละห้องขังจะมีหน้าต่างอยู่ 2 บาน บานแรกเปิดรับแสงอาทิตย์จากข้างนอก อีกบานจะหันหน้าเข้าสู่หอคอย หอคอยตรงกลางนั่นเองที่ทำหน้าที่จับจ้อง ฟูโกต์เห็นว่า ลักษณะเช่นนี้มีใช้มีเพียงเกิดขึ้นกับ เรือนจำที่ทำกับนักโทษ แต่ยังรวมถึงโรงพยาบาลกับคนบ้า ผู้ป่วย โรงงานกับคนงาน หรือกระทั่งโรงเรียนกับนักเรียน โดยหลักการแล้วคือ การทำให้ปัจเจกเหลือตัวคนเดียว และถูกจับตามองอยู่ตลอดเวลา กรณีเรือนจำปัจเจกถูกกั้นด้วยกำแพงแยกนักโทษ ออกจากกัน ทำให้รู้สึกถูกละเมิดตลอดเวลา แต่ขณะเดียวกันก็มองไม่เห็นว่ามีใครจับจ้องอยู่ หรือใครอยู่ข้าง ๆ ตัวของพวกเขาได้กลายเป็นวัตถุแห่งข้อมูลข่าวสาร มิใช่องค์ประธานของการสื่อสารแบบอิสระชนปกติ สำหรับนักเรียนแล้ววิธีการนี้ทำให้พวกเขา ไม่สามารถลอกข้อสอบ หรือการบ้าน ไม่สามารถส่งเสียงหรือพูดคุย ทำให้ไม่เปลือง เวลาการเรียนการสอน ดังนั้นวิธีการดังกล่าวจึงเป็นทำลายฝูงชน การแลกเปลี่ยน หรือการผจญปัจเจกเข้าด้วยกัน แทนที่ด้วยการสะสมของปัจเจกที่ถูกแยกขาด ออกจากกัน ดังนั้น Panopticon จึงเป็นระบบอัตโนมัติสำหรับอำนาจในการสอดส่อง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นใครก็สามารถควบคุมเครื่องจักรแห่งอำนาจนี้ ในมุมมองของเขา พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จะเพิ่มพูนอำนาจให้กับองค์ประธานแห่งอำนาจก็ย่อมไร้ประโยชน์ เมื่อเทียบกับกลไกเช่นนี้วิธีการดังกล่าวจะทำให้ผู้ถูกควบคุมมีพฤติกรรมที่ดี คนบ้า จะสงบ คนงานมุ่งมั่นทำงาน นักเรียนตั้งใจเรียน และคนไข้อยอมให้ตรวจและทำตาม ระเบียบโดยไม่ต้องใช้กรงขัง หรือโซ่ตรวนให้มากมาย กระบวนการนี้คือการเปลี่ยน house of security (เรือนแห่งความมั่นคงปลอดภัย) ให้เป็น house of certainty

(เรือนแห่งความแน่นอน) (Foucault, 1995, pp. 199–202)

แม้ว่าโรงเรียนจะกลายเป็นพื้นที่แห่งอำนาจสมัยใหม่ แต่สำหรับในไทยแล้ว มีลักษณะที่เป็นลูกผสมระหว่างการใช้อำนาจจับจองสมัยใหม่แบบ Panopticon และการใช้อำนาจแบบจารีตผ่านพิธีกรรม รวมไปถึงการใช้ความรุนแรงการตรึงโดยการกักขังและการเขียนตีเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียน อำนาจแบบจารีตและการใช้ความรุนแรง เป็นสิ่งที่ฟูโกต์ปฏิเสธ หรืออาจกล่าวได้ว่า โรงเรียนยังมีสภาพเป็นเรือนแห่งความมั่นคงปลอดภัย เช่นเดียวกับการที่ยังต้องใช้ความรุนแรงในการควบคุมแบบเดียวกับสภาพก่อนสมัยใหม่นั้นเอง งานเขียนนี้ไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะพิสูจน์ความเป็นสมัยใหม่ของโรงเรียน เท่ากับชี้ให้เห็นถึงปฏิบัติการทางอำนาจที่เกิดขึ้น และพบว่าลักษณะลูกผสมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น โรงเรียนเช่นนี้เองที่เป็นพื้นที่ส่งสมรรถะเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมขึ้นมา โรงเรียนในฐานะพื้นที่แห่งระเบียบวินัยอันเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางอำนาจของรัฐไทยนั้นเป็นส่วนผสมของอำนาจสองแบบ แบบแรกคือแบบสอดส่องแนว Panopticon เพื่อสร้างปัจเจกที่เชื่อฟังครู โรงเรียนและรัฐ ภายใต้กฎระเบียบและการจับจอง จับผิดของกลไกที่โรงเรียนสร้างขึ้น โดยเฉพาะสนามของโรงเรียนที่กลายเป็นพื้นที่รวมตัวในทุกเช้า หอคอยแห่งอำนาจได้เป็นป้อมปราการแห่งอำนาจที่อยู่ในรูปตึกอำนวยการ หองปกรอง หรือกระทั่งในตัวตนของครูผู้สอนในห้องเรียน

แบบที่สองเป็นอำนาจปฏิบัติการที่ใช้พิธีกรรมสร้างและหล่อหลอมปัจเจกอีกแบบที่ขัดแย้งกับที่ฟูโกต์เสนอว่า Panopticon เป็นกลจักรของอำนาจที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ แต่ในสังคมไทยที่แนวคิดแบบอนุรักษนิยมที่ซึมลึกตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ได้เป็นตัวแสดงสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างตัวตนใหม่ของนักเรียนขึ้นมาผ่านอุดมการณ์จงรักภักดีต่อสถาบันหลักอย่างชาติ-ศาสนา-กษัตริย์ รวมไปถึงการยกสถานะภาพของครูให้สูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ขึ้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมที่อภิปรายไว้ในบทที่ผ่านมา

โรงเรียนเองยังเป็นที่ที่นักเรียนถูกฝึกด้วยระเบียบวินัยแบบทหาร ตั้งแต่วิชาทางอ้อมอย่างลูกเสือ ยุวกาชาด ฯลฯ ไปจนถึงวิชาทหารสำหรับนักเรียนระดับมัธยมปลาย กระทั่งการนำทหารมาฝึกระเบียบวินัยจริง ๆ แต่การฝึกระเบียบวินัยทหารในเวลาที่ผ่านมาหลายสิบปี ก็ไม่พบว่าทำให้ระเบียบวินัยของคนไทยที่จบการศึกษาออกมาแล้วมีความแตกต่างอย่างโดดเด่นเมื่อเทียบกับสังคมอื่นที่ไม่ได้ถูกฝึกมาเช่นเดียวกัน

หากจะเปรียบพื้นที่ศูนย์กลางกลไกของจักรกลอำนาจแบบ Panopticon แล้ว ตึกอำนวยการและห้องปกครอง อาจมีลักษณะเป็นหอคอยของการจับจ้องและจับผิดนักเรียน สัญลักษณ์แห่งอำนาจเช่นนั้นทำให้ห้องปกครองมีลักษณะเป็นพื้นที่ปิดลับ แม้ว่านักเรียนจะไม่เห็นกิจกรรมภายในแต่ก็รู้สึกได้ว่า เป็นพื้นที่ที่ใช้สอดส่องควบคุมพฤติกรรม เรียกตัวนักเรียนที่มีปัญหาเข้าไปลงโทษ ลักษณะดังกล่าวอาจเกิดขึ้นภายในห้องเรียน ตำแหน่งของครูก็คือ หอคอยแห่งอำนาจขนาดย่อมที่สามารถมองเห็นนักเรียนในชั้นได้อย่างทั่วถึง เช่นเดียวกับบริเวณประตูโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ควบคุมการเข้า-ออกของนักเรียน ผู้ที่มาสาย หรือออกโรงเรียนก่อนเวลาจะถูกจับตามอง แม้นักเรียนที่มาทันเวลา ก็จะถูกจับจ้องเรื้อนร่างว่าแต่งกายถูกระเบียบหรือไม่ ทรงผมผิดระเบียบหรือเปล่า ยังไม่ต้องนับว่าการปิ่นรื้อหน้าโรงเรียนยังเป็นโทษร้ายแรงแบบหนึ่ง

การทำกิจกรรมหน้าเสาธงในยุคหลังได้มีความซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะหลังรัฐประหาร 2549 มันได้ถูกทำให้เป็นมาตรฐานที่มีระเบียบปฏิบัติเหมือนกันราวกับปฏิบัติการในโรงงานที่มีคู่มือบอกขั้นตอนอย่างถี่ถ้วน ทั้งยังถูกนำไปผูกกับการประกันคุณภาพในด้านมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียน บางแห่งให้อยู่ในมาตรฐานที่ 2 “ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์” (Bangsaphannoi Wittayakhom School, n.d.a; Bangsaphannoi Wittayakhom School, n.d.b) บางแห่งบรรจุให้กิจกรรมอยู่ในคู่มือนักเรียน (Khon Kaen Wittayayon School, p. 138) หรือคู่มือปฏิบัติงานกลุ่มบริหารกิจการนักเรียน (Kornsawan School, n.d.) หรือเอกสารเย็บเล่มว่าด้วย “การจัดกิจกรรมหน้าเสาธง” ในฐานะที่เป็นคู่มือครู หรือบางแห่งจัดทำเป็นสมุดบันทึกกิจกรรมหน้าเสาธงที่จะต้องมีบันทึกประจำวัน และพบว่ามิเว็บไซต์บางแห่งมีไฟล์ตัวอย่างให้ดาวน์โหลดไปใช้ชื่อว่า “เอกสารการปฏิบัติกิจกรรมหน้าเสาธง” โดยมีบทนำกล่าวถึง “หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551” (Board of computer teacher, 2008) จะเห็นได้ว่าถึงที่สุดแล้วพื้นที่ภายในโรงเรียนสัมพันธ์กับระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมที่มุ่งสร้างพลเมืองเชื่อฟังมีลักษณะคล้ายกับค่ายทหารแบบไทย ๆ ที่ฝึกฝนระเบียบวินัย ควบคุมเรือนร่าง ลงทัณฑ์ทางกายภาพ ในอีกด้านหนึ่งก็ยังมีปฏิบัติการผ่านพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญกับสถาบันหลักของชาติอย่างชาติ-ศาสนา-กษัตริย์ เช่นเดียวกับ การไหว้ครูที่สร้างสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ให้กับครูทำให้นักเรียนอยู่ในที่ต่ำ ครูอยู่ในที่สูงอันพึงเคารพ รวมไปถึงโรงเรียนยังเป็นสถานที่สอนวิชาที่ใช้ในการควบคุมวินัยอย่างลูกเสือ ยุวกาชาด และพลศึกษา สิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในตารางสอน กิจกรรม และปฏิทินการศึกษาที่พวกเขาถูกคาดหวังให้เป็น

พลเมืองที่เชื่อฝังภายใต้ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมอันพึงประสงค์

3. การควบคุมและการลงทัณฑ์

เดิมความเชื่อเรื่องความรุนแรงจะช่วยดัดนิสัยและพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนไม่เพียงแต่เป็นที่ยอมรับกันในหมู่คนไทยเท่านั้น แต่ในหลายประเทศก็เคยใช้การเฆี่ยนตีเพื่อสร้างคนขึ้นมาเช่นกัน เพียงแต่ว่า การใช้ไม้เรียวฟาดเพื่อลงโทษและการาบ เริ่มตกยุคประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาไปทุกที สำหรับสังคมไทยไม่เพียงไม้เรียว แต่เรายังพบการใช้ความรุนแรงอื่น ๆ ในโรงเรียน การลงทัณฑ์หลายกรณีเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพเหนือร่างกายของนักเรียน จนบางครั้งกลายเป็นการล่วงละเมิดไปจนสร้างความบาดเจ็บ หรือเสียชีวิตโดยไม่ได้ตั้งใจของครูบาอาจารย์ โดยเฉพาะเมื่อโรงเรียนได้รับสิทธิในการดูแลนักเรียน การอบรมสั่งสอนด้วยการเฆี่ยนตีในบางยุคสมัยถือเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่ใคร ๆ ก็ยอมรับไม่ว่าจะเป็นนักเรียนหรือผู้ปกครอง แต่ในระยะหลังที่ผู้คนตื่นตัวและเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพมากขึ้น ทำให้การลงทัณฑ์ที่ไม่ควรจะต้องกลายเป็นสมรภูมิการต่อสู้สำคัญไม่แพ้กับเรื่องเครื่องแบบและทรงผมเลย จะเห็นว่าการสอดส่องเพื่อควบคุมนักเรียนแบบ Panopticon ไม่ได้เป็นรากฐานในการควบคุมพฤติกรรมนักเรียนไทยเลย แต่การลงทัณฑ์ให้นักเรียนได้บาดเจ็บเพื่อหลาบจำต่างหากที่รัฐไทย และระเบียบวัฒนธรรมฉบับวัฒนธรรมเห็นว่าจะสามารถสร้างพลเมืองที่ต้องการได้ แนวคิดเกี่ยวกับลงโทษนักเรียนเนื่องจากการละเมิดวินัย สัมพันธ์กับแนวคิดด้านวินัยอย่างแยกกันไม่ออกได้มีผู้แยกประเภทของวินัยที่ใช้ในโรงเรียนไว้เมื่อปี 2513 ว่าแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ วินัยเฉียบขาดแบบทหาร วินัยแบบคำนึงงานให้สอดคล้องกับความสนใจของนักเรียน และวินัยที่เกิดขึ้นจากการรู้จักความรับผิดชอบและเกียรติของตนเอง ในที่นี้จะขยายความแบบแรกนั่นคือ วินัยเฉียบขาดแบบทหาร แนวคิดนี้ถือว่านักเรียนยังไม่มีความคิดรู้จักรับผิดชอบ จึงจำเป็นต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามคำสั่งและระเบียบที่โรงเรียนกำหนด ถ้าใครทำผิดก็จะได้รับโทษ วินัยแบบนี้ใช้ “ความกลัว” เป็นเครื่องมือ นักเรียนทำดีเพราะกลัวจะถูกลงโทษ หากทำดีจนเคยชินแล้วก็จะติดเป็นนิสัยต่อไป แนวคิดนี้มีผู้แย้งว่า การบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างไม่สมัครใจนั้นอาจผิดหลักการประชาธิปไตย และบางครั้งการลงโทษทางวินัยอาจผิดพลาดขัดกับข้อเท็จจริง ส่งผลให้นักเรียนเกิดความกดดัน การทำตามระเบียบวินัยโดยไม่รู้คุณค่าจะทำให้กลายเป็นคนไม่รู้จักคิด แนวคิดเช่นนี้ส่งผลต่อระบบการศึกษาไทยมาอย่างยาวนาน อันสอดคล้องกับวิธีการลงโทษเพื่อแก้ไขพฤติกรรมต่อไป ปัญหาการผิดวินัยของ

นักเรียนที่พบกันบ่อยได้แก่ ปัญหาที่เป็นโทษแก่ตนเอง เช่น การหนีโรงเรียน มีกิริยา วาจาไม่ดี สุกดิบหรือ ดุด่าเสียดแทง แต่งกายผิดระเบียบ ไม่สนใจเรียน แต่บางอย่างก็ ถือเป็นการละเมิดสิทธิผู้อื่นเช่น คดโกง ทะเลาะวิวาท ลักขโมย ก้าวร้าว ฯลฯ วิธีคิด หนึ่งของการแก้ไขที่ถูกวิจารณ์ไม่น้อยคือ “กันไว้ดีกว่าแก้” โดยมีได้เข้าใจปัญหา ถ่องแท้ อุปมาดังทำรั้วรอบ ๆ กันเอาไว้ก่อน วิธีแก้ไขพฤติกรรมนักเรียนโดยครูทำได้ หลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นการชี้แจงให้เห็นถูกผิด เพิ่มหรือลดงานที่มอบหมายให้ทำ ค้นหาสาเหตุว่าทำไมนักเรียนจึงประพฤติผิด ยกย่องหรือกระตุ้นให้เกิดความมุ่งมั่น วิธีส่งไปให้แพทย์ทำการรักษาหรือบุคคลอื่นช่วยแก้ปัญหา และที่ขาดไม่ได้คือ การลงโทษ (Khongteang, 1997, p. 108, p. 117, pp. 119-120)

จากกฎหมายเมื่อย่างเช่น ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 132 (Rajakijjanubeksa, 1972, pp. 27-32) เมื่อปี 2515 นำมาสู่การออกกฎหมายลูก นั่นคือ ระเบียบกระทรวง ศึกษาธิการ ว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ.2515 (Department of Education, Bangkok Metropolitan Administration, 1985, pp. 217-219) ระเบียบนี้ ได้ยกเลิกระเบียบกระทรวงธรรมการเรื่องการให้นักเรียนออกจากโรงเรียนเพราะ ประพฤติผิด พ.ศ.2482 นิยาม “การลงโทษ” ว่าหมายถึง “การลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษาที่ประพฤติหรือฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับของสถานศึกษา หรือของกระทรวง ศึกษาธิการ หรือฝ่าฝืนกฎกระทรวงศึกษาธิการ ออกตามความในประกาศของคณะ ปฏิวัติฉบับที่ 132” การลงโทษมีความมุ่งหมาย “เพื่อสั่งสอนให้มีความประพฤติดี หรือเพื่อให้เช็ดหลาบ” ใช้เป็นการควบคุมนักเรียนและนักศึกษาเพื่อผลิตพลเมืองที่ เชื่อมั่นไม่ดื้อดึงต่อคำสั่ง การลงโทษ “ให้อยู่ในดุลพินิจของหัวหน้าสถานศึกษาหรือครู อาจารย์ที่หัวหน้าสถานศึกษามอบหมาย” โดยวางเกณฑ์ไว้คือ ว่ากล่าวตักเตือนเสียก่อน ทำทัณฑ์บน สั่งพักการเรียน ให้ออก และตัดชื่อออก การลงทัณฑ์ทางกายด้วยการ เชี่ยนได้ระบุกรรมวิธีอย่างละเอียด นั่นคือ “การเชี่ยน ให้เชี่ยนด้วยไม้เรียวเหลากลม เกลาผิวเรียบ เส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 0.7 เซนติเมตร ที่บริเวณก้นหรือขาอ่อนท่อน บนด้านหลัง ซึ่งมีเครื่องหมายแสดงกายรองรับ กำหนดเชี่ยนไม่เกินหกที โดยให้หัวหน้าสถาน ศึกษาหรือครู อาจารย์ที่หัวหน้าสถานศึกษามอบหมายเป็นผู้เชี่ยน ต้องกระทำในที่ไม่เปิดเผย และในลักษณะเพื่อว่ากล่าวสั่งสอนให้เช็ดหลาบ ไม่ประพฤติชั่วและกลับตัวเป็นคนดีต่อไป” จากการสำรวจครูในโรงเรียนระดับ มัธยมศึกษาช่วงปี 2520 พบว่า วิธีการที่ใช้แก้ปัญหาวพฤติกรรมมีอยู่ 5 วิธีคือ การลงโทษด้วยการตุดี ชู หักคะแนน กักบริเวณ และไล่ออก การชี้แจงให้เห็นถูกผิด ค้นหาสาเหตุความประพฤติของนักเรียน การให้รางวัล การส่งปัญหาให้ผู้อื่นแก้ไข

ในปีเดียวกันมีผู้เสนอวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าวไว้คือ ว่ากล่าวตักเตือน กักขัง เช่น กักไม่ให้ออกไปในเวลาพักกลางวัน หรือกักให้กลับบ้านช้ากว่าปกติ ชดใช้ค่าเสียหายให้สังคมลงโทษไม่ให้ยอมรับผู้กระทำผิด ชูให้กลัวหรือทำให้ได้ฉายา พักการเรียนและการไล่ออก และการลงโทษให้เจ็บกาย จะเห็นได้ว่าข้อเสนอชุดนี้ได้ย้าเตือนให้เห็นการใช้ความรุนแรงทั้งด้านกายภาพ จิตใจและสภาพแวดล้อมต่อนักเรียนในแทบทุกรูปแบบ อย่างไรก็ดี นักการศึกษาและนักจิตวิทยาตะวันตกอย่าง John D. Krumboltz ได้ชี้ว่าการลงโทษเป็นวิธีไม่เหมาะสมสำหรับแก้ปัญหาเท่าใดนักด้วยเหตุผลว่าเป็นเพียงการระงับพฤติกรรมชั่วครวญ การลงโทษบ่อยครั้งเป็นอันตรายต่อสุขภาพจิต เพราะอาจทำให้ผู้ลงโทษขาดความมั่นคงทางอารมณ์ สร้างความกลัว ความกังวล และก่อให้เกิดเป็นโรคประสาท และการลงโทษไม่อาจทำให้ผู้ถูกลงโทษรู้ว่าพฤติกรรมที่พึงปรารถนาคืออะไร และอาจมีแนวโน้มต่อต้านการลงโทษด้วยการต่อสู้หรือถอยหนี ด้วยการกลายเป็นคนเสียบซึม เก็บตัว (Khongteang, 1997, pp. 120–121) กระนั้นแนวคิดเช่นนี้เป็นแนวคิดกระแสรองท่ามกลางการเถลิงอำนาจในโรงเรียนภายใต้ระบอบเผด็จการทหารที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะจุดอ้างอิงอย่างประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 132 ที่เป็นจุดสุดยอดของระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม วิธีคิดเกี่ยวกับการควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบวินัย และการลงทัณฑ์หากมีการละเมิดกฎระเบียบได้อิงอยู่กับหลักการนี้มาไปจนถึงทศวรรษ 2540 สังคมจึงเริ่มตระหนักถึงปัญหาของมัน

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญของทศวรรษ 2540 ที่สอดคล้องกับยุคสิทธิเสรีภาพของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ก็คือ การยกเลิกประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 132 และแทนที่ด้วยพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 (Rajakijjanubeksa, 2003, pp. 1–29) และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ การยกเลิกการทำโทษด้วยความรุนแรงเริ่มจากการออกกระเปียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ.2543 (Department of Education, Bangkok Metropolitan Administration, 1985, pp. 11–14) เพื่อยกเลิก ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ.2515 ที่ให้อำนาจ “เขียน” นักเรียนหรือนักศึกษาได้ (Khongteang, 1986, pp. 141–144) การเขียนตักเตือนนักเรียนได้ถูกทำให้กลายเป็นเรื่องปกติในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน แม้แต่ในร้านค้าศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ที่สังกัดองค์การการค้าของครูสภายังเคยมีการจำหน่าย “ไม้เรียว” ในราคาอันละ 10 บาท ไม่ได้เป็นของที่ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ผลิตขึ้น แต่เป็นของครูอาจารย์ที่นำมาฝากขาย ครั้งละประมาณ 20–30 อัน แต่ช่วงหลัง 2–3 ปีที่ผ่านมาได้เลิกขายไปแล้วเนื่องจากขายไม่ค่อยได้ (Matichon,

2000, p.1, p. 23) ในอีกด้านก็มีการสร้างประดิษฐกรรมใหม่มาใช้ในการควบคุม นั่นคือ การออกแบบให้มีคะแนนพฤติกรรม โรงเรียนจำนวนมากตระหนักดีถึงมาตรการไม่ให้ใช้ความรุนแรงในสถานศึกษาที่ถูกควบคุมด้วย พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ.2543 และปรับปรุงใหม่ในปี 2548 อย่างไรก็ตาม การหักคะแนนพฤติกรรม พบว่ามีการกล่าวถึงข้อเสนอดัดคะแนนพฤติกรรมอย่างชัดตั้งแต่ทศวรรษ 2500 มาแล้ว (National Archives of Thailand, 1958)

อย่างไรก็ตาม ระบบหักคะแนนในยุคนี้มีลักษณะที่ต่างไปคือ มันถูกออกแบบเพื่อมาทดแทนการใช้การลงโทษเสียย่นตี การออกกฎระเบียบที่เป็นลายลักษณ์อักษร จึงเป็นหลักฐานที่ดีที่ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการลดความรุนแรงดังกล่าว ในที่นี้จะชี้ให้เห็นถึงการสร้างระบบคะแนนพฤติกรรมขึ้นมาอันเป็นสิ่งที่ปรากฏเพิ่มขึ้นมาในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ.2548 (Rajakijjanubeksa, 2005, pp. 18-19) ที่กำหนดให้เป็นไปตามระเบียบปฏิบัติของแต่ละสถานศึกษา

แม้จะมีความพยายามลดความรุนแรงในการลงทัณฑ์ แต่ก็ยังพบว่ายังมีการลงทัณฑ์ที่ละเมิดกฎหมายละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างตรงไปตรงมาจนเกิดการทำร้ายร่างกายและบาดเจ็บ จนกลายเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ในหลายกรณี การลงโทษที่รุนแรงในระดับชั้นต่าง ๆ จะส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่ต่างกันไป นั่นคือในระดับอนุบาลยังช่วยตัวเองไม่ได้ การลงโทษแม้เพียงไม่มากแต่หากเป็นที่รับรู้กัน จะถือเป็นเรื่องใหญ่ ส่วนระดับประถมศึกษา ที่นักเรียนจะเริ่มสนใจและอยู่ในวัยกำลังเติบโต การการบออาจพอเป็นที่เข้าใจได้ แต่ก็ไม่ควรใช้ความรุนแรง ขณะที่ระดับมัธยมศึกษาถือเป็นวัยรุ่นที่ควรจะมีการรับมืออาจต้องมีมาตรการที่เข้มงวดมากขึ้น การลงโทษผลที่ออกมาอย่างร้ายแรงจึงมักเกิดกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ที่อาจมีผลถึงเลือดตกยางออก หรือถึงแก่ชีวิตโดยไม่ตั้งใจ นอกจากนั้น จุดสำคัญของการลงทัณฑ์ที่ละเมิดในทศวรรษ 2550 เป็นต้นมาก็คือ สื่อโซเชียลมีเดียออนไลน์เริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้น การแชร์ข้อมูลข่าวสารได้สร้างอารมณ์ร่วมของสังคม โดยเฉพาะผู้ปกครองทั่วประเทศ ภาพถ่ายหรือคลิปวิดีโอที่ได้รับการบันทึกเป็นหลักฐานชั้นดีที่จะมัดตัวครูและชี้เป้าไปยังโรงเรียนอันจะกระทบต่อชื่อเสียงที่พวกเขาหวงแหน นอกจากนั้นสื่อมวลชนยังเป็นผู้สื่อข่าวและผลิตซ้ำ และส่วนใหญ่มักจะยืนอยู่ข้างกับนักเรียนในฐานะผู้ถูกระทำที่ไร้ปากเสียง การที่โรงเรียนสามารถยึดกุมอำนาจในการลงทัณฑ์แม้จะละเมิดและล้ำเส้นก็เพราะว่ามีระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม

ที่เป็นเกราะป้องกันสำคัญ จึงพบว่า นี่คือการกระจายอำนาจการลงโทษให้ไปอยู่กับโรงเรียน แต่ไม่ได้เป็นกระจายอำนาจ งบประมาณ และการควบคุมทรัพยากรและการตรวจสอบจากท้องถิ่นและประชาคมอย่างที่ควรจะเป็น

การต่อต้านและลุกขึ้นสู้ของนักเรียน

ระเบียบทรงผมที่อนุโลมให้ไว้ยาวได้โดยไม่ต้องเกรียนในปี 2518 (Rajjakijjanubeksa, 1975, pp. 1-2) อาจเป็นรูปธรรมของการเปิดกว้างเรื่องระเบียบทรงผมที่สุดในรอบหลายสิบปี อย่างไรก็ตาม การปราบปรามนักศึกษาและประชาชนด้วยความรุนแรงที่มีจุดสุดยอดอยู่ที่เช้าวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และท้องสนามหลวง ทำให้ประเทศไทยปิดประตูเสรีภาพ และนำประเทศเข้าสู่ดินแดนเผด็จการที่ครอบงำด้วยแนวคิดแบบอำนาจนิยมอีกครั้ง หลังจากนั้น โรงเรียนจะมีลักษณะเข้มงวดในด้านระเบียบวินัยมากขึ้น นักเรียนจะกลายเป็นองค์ประธานที่จะถูกปลูกฝังอุดมการณ์และความเชื่อเพื่อผนึกความจงรักภักดีต่อสถาบันของชาติโดยไม่มีเงื่อนไขต่อไป ความเคลื่อนไหวของนักเรียนจะถูกจำกัดอยู่ในมิติที่ไร้การเมือง พวกเขาทำได้เพียงแข่งขันในสนามสอบคัดเลือก หรือกิจกรรมแสดงออกอื่น ๆ ที่ไม่เป็นการเมืองเช่นในช่วงปลายทศวรรษ 2510 การประท้วงของนักเรียนอาจมีอยู่บ้างแต่ก็เป็นประเด็นที่เกิดปัญหาภายในโรงเรียนจริงจัง และไม่ใช้กระแสใหญ่โตอะไร

ช่วงปี 2556-2558 ซีรียที่ชื่อว่าฮอริโมน วัยว้าวุ่น โด่งดังเป็นพลุแตกในหมู่นักเรียนใหม่ ว่ากันว่ายอดคนดูซีรียนี้ใน Youtube มีมากกว่า 25 ล้านคน ซีรียดังกล่าวนำเสนอชีวิตในโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งที่มีความแตกต่างจากที่เคยเป็นมา นั่นคือการพยายามชี้ให้เห็นสังคมของนักเรียนมัธยมที่ตั้งคำถามถึงการมีอยู่ของกฎ ระเบียบ วินัย และบรรทัดฐานในโรงเรียน นอกจากนั้น ซีรียไม่เพียงตั้งคำถามของความชอบธรรมของสถาบันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคำถามต่อแนวปฏิบัติระหว่างนักเรียนด้วยกันอีกด้วย ความเป็นขบถของตัวละครบางตัวได้ตั้งคำถามกับทรงผม และการแต่งเครื่องแบบเป็นประเด็นที่ถูกยกขึ้นมาอย่างน่าสนใจ ตัวอย่างคำถามก็คือ “ที่ครูบอกว่าตัดตามมากันเป็นสิบ ๆ ปีแล้วเราก็ต้องตัด มันสมเหตุสมผลตรงไหน?” หรือประเด็นเครื่องแบบ “ทำไมเราต้องแต่งเครื่องแบบมาเรียนด้วย” (Wanakkijpaibul, 2013, p. 50) ในช่วงที่ซีรียฮอริโมนโด่งดังก็ยังไม่มีการคาดคิดว่า การเรียกร้องดังกล่าวในโรงเรียนจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างกว้างในสังคมไทย ฉากการวิพากษ์อาจเป็นเพียงอุดมคติหรือเป็นเพียงนักเรียนที่เป็นจำนวนเล็กน้อยมาก ๆ ในสังคม

การรวมตัวกันต่อสู้ของนักเรียนนับได้ว่าสื่อโซเชียลมีเดียมีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นการลุกขึ้นตั้งคำถามตามสามัญสำนึกต่อกฎและระเบียบของโรงเรียนที่ไม่เข้าท่า อันเกี่ยวกับเรื่องใกล้ตัวที่สุดของเขา นั่นคือ เรือนร่างของพวกเขา มีการก่อตั้งเพจ Facebook ชื่อว่า “องค์กรต่อต้านทรงผมนักเรียนไทย” โดยเริ่มโพสต์สาธารณะครั้งแรกตั้งแต่เดือนตุลาคม 2554 (Anti-student hairstyle organization of Thailand, 2011) โดยชื่อก็บอกแล้วว่าให้ความสำคัญกับทรงผมนักเรียนที่เป็นปัญหากันมา ยาวนาน กระนั้นก็เป็นกรเริ่มต้นแบบไม่จริงจังอะไรนัก ความเข้มข้นจะเริ่มต้นในปี 2556 ห่างไปอีกไม่นานได้อีกกลุ่มหนึ่งคือ “สมาพันธ์นักเรียนไทยเพื่อการปฏิวัติระบบการศึกษาไทย” สร้างเพจ Facebook ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2555 กลุ่มนี้เน้นความเคลื่อนไหวทางด้านการวิพากษ์ระบบการศึกษาไทยอันมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงมีทิศทางที่ชัดเจนและกิจกรรมที่หลากหลาย มีการตั้งคำถามกับชั่วโมงเรียนในโรงเรียนที่มีมากเกินไป เดือนธันวาคม 2555 ได้เปิดพื้นที่สู่ภายนอกมากขึ้น ด้วยสร้างแคมเปญรณรงค์ยกเลิกระเบียบทรงผมในเว็บไซต์ Change.org (Thailand Educational Revolution Alliance, 2012) ประเด็นทรงผมและการปฏิรูปการศึกษาจะค่อย ๆ แผ้วเบาลง และถูกกลบหายไปท่ามกลางกระแสเหตุการณ์ทางการเมืองที่ตึงเครียดมากขึ้น นั่นคือ การชุมนุมต่อต้านรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร อันเริ่มต้นมาจากปัญหานิรโทษกรรมปลายปี 2556 จนถึงการรัฐประหาร 2557 (กรุณาอ่านเพิ่มเติมใน (Lertchoosakul, 2020) คราบการปกครองแบบทหารในโรงเรียน กลับมาเข้มข้นมากขึ้นพร้อมกับระบอบทหารใต้คณะรัฐประหารที่ชื่อ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)

หลังการรัฐประหาร ความเคลื่อนไหวทางการเมืองและนักกิจกรรมทั้งหลายถูกคุกคาม มีการติดตามจับกุม จับไป “ปรับทัศนคติ” อย่างกว้างขวาง (Seridhammachon & Komolbutr, 2018, pp. 62–79) ส่งผลต่อการแสดงออกทางสิทธิเสรีภาพทางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง กระนั้น “กลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไท” อันเป็นเครือข่ายนักเรียนอีกกลุ่มหนึ่งได้ดำเนินกิจกรรมที่ตั้งคำถามกับความไม่ชอบมาพากลกับระบบการศึกษา โดยเฉพาะที่เป็นประเด็นสำคัญนั่นคือ การตั้งคำถามและต่อต้านค่านิยม 12 ประการ ของรัฐบาลทหารด้วยการเดินทางไปกระทรวงศึกษาธิการในเดือนตุลาคม 2557 หลังรัฐประหารเพียง 5 เดือน พวกเขาอ่านบทอาชยานชื่อว่า “อาชยานถึงท่านผู้นำ” และยื่นจดหมายถึงประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและยื่นข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาและชี้ว่า ความคิดว่านักเรียนไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับระบบการศึกษาเป็นเรื่องที่ล้าหลังเพราะนักเรียนเป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการปฏิรูปการศึกษา

มากที่สุด (Deklanghong, 2014) แม้จะยกระดับไปสัมพันธ์กับการเมืองระดับชาติมากขึ้น กระนั้นก็ยังเป็นความพยายามที่ยังอยู่ในวงจำกัด

แรงกระเพื่อมสำคัญทางการเมืองจากการยุบพรรคอนาคตใหม่ในเดือนกุมภาพันธ์ 2563 (BBC Thai, 2020a) ทำให้เกิดการรวมตัวทางการเมืองครั้งใหญ่ของมวลชนอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน หากนับจากการชุมนุมต่อต้านรัฐประหารที่ถูกปราบปรามลงไป ปฏิเสธไม่ได้ว่า ด้านหนึ่งแล้วพรรคอนาคตใหม่เป็นตัวแทนที่คนรุ่นใหม่คาดหวังว่าจะเป็นปากเสียงของพวกเขา เชื่อใฝ่แห่งความไม่พอใจดังกล่าวส่งผลต่อปรากฏการณ์แฟลชม็อบที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในรั้วสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาไปทั่วประเทศ ตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ทั้งมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ภูมิภาค ทั้งมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนจนเป็นที่จับตามองของสภาความมั่นคงแห่งชาติ (Prachathai, 2020) หรือแม้มหาวิทยาลัยที่ไม่ค่อยจะมีชื่อในด้านการชุมนุมทางการเมืองนักอย่างมหาวิทยาลัยราชภัฏก็มีความตื่นตัวไม่แพ้กัน ความเคลื่อนไหวเป็นไปอย่างกว้างขวาง (Matichon online, 2020) แต่ที่ลืมไม่ได้คือการชุมนุมในโรงเรียนมัธยมได้แก่ที่ศึกษานารีจัดกิจกรรมที่สนามหญ้าของโรงเรียนในแฮชแท็กว่า #กระดุมใหญ่จะไผ่ไผ่เผด็จการ โรงเรียนสตรีนันทบุรี ในนามกิจกรรม "เผด็จการออกไปประชาธิปไตยจงเจริญ" #เรานบ ไม่ร้องเผด็จการ ส่วนนวนิพนธ์ชาติ หอวัง นนทบุรี #ราชพฤกษ์ชื่อนี้อยากมีประชาธิปไตย (Thairath Online, 2020) เมื่อเทียบกับสถาบันระดับอุดมศึกษาแล้ว พื้นที่การต่อต้านในโรงเรียนอาจจะยังไม่กว้างขวางนัก แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าแฟลชม็อบที่แพร่ลามไปทั่วประเทศได้แสดงให้เห็นถึงพลังทางการเมืองของคนรุ่นใหม่ที่ราวกับเป็นยักษ์จีนี่ในตะเกียงที่รอวันออกมาสู่โลกภายนอก ความเคลื่อนไหวระลอกแรกยุคดิจิทัลลงเพราะสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 นำมาซึ่งคำสั่งปิดสถานศึกษาทั่วประเทศเพื่อควบคุมโรค โดยให้เปลี่ยนไปจัดการเรียนการสอนออนไลน์แทนเมื่อสถานการณ์โควิด-19 คลี่คลาย ความไม่พอใจรัฐบาลที่เกิดจากการบริหารที่ผิดพลาดเนื่องจากสถานการณ์โควิด ความฉ้อฉลของผู้มีอำนาจ การยุบพรรคอนาคตใหม่อันอยู่ติดกรรม

ความเคลื่อนไหวระลอกแรกเป็นภาพลักษณ์ของการต่อต้านที่เกิดขึ้นในรั้วมหาวิทยาลัยและก่อการโดยนิสิตและนักศึกษาเป็นหลัก แต่ในระลอกหลัง พื้นที่โรงเรียนและกลุ่มนักเรียนจะมีบทบาทมากขึ้น ทั้งประเด็นคำถามต่อระบบการศึกษาที่เป็นปัญหาหมักหมมมาอย่างยาวนาน และการร่วมขับไล่รัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา เห็นได้ชัดจากกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปี 2563 ได้แก่ กลุ่มนักเรียนเลว ภาตินักเรียนแห่งประเทศไทย คณะเยาวชนยกเลิกทรงผมนักเรียน ฯลฯ หมายความว่า

สำคัญของการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลในระลอกสองก็คือ การรื้อฟื้นพื้นที่แห่งประชาธิปไตยที่อนุสาวรีย์ชัยฯ โดยกลุ่ม “เยาวชนปลดแอก” เมื่อ 18 กรกฎาคม 2563 (BBC Thai, 2020b) ความสำคัญของการยึดครองพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่ชุมนุมก็คือ การช่วงชิงความหมายเดิมจากพื้นที่เดิมที่เคยถูกยึดใช้เป็นที่ชุมนุมของคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) และหลังจากนั้น พื้นที่แห่งนี้ก็ถูกปิดตายในฐานะพื้นที่ทางการเมือง ฐานอนุสาวรีย์กลายเป็นเพียงแปลงดอกไม้ที่มีรั้วเหล็กกันไม่ให้คนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วย เยาวชนปลดแอกได้ยื่น 3 ข้อเรียกร้อง คือ หยุดคุกคามประชาชน ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และยุบสภา จากนั้นมา อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยก็ได้กลับมาเป็นพื้นที่เปิดทางการเมืองอีกครั้ง และนี่คือจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของการต่อต้านระลอกใหม่ ที่น่าสนใจก็คือ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยนั้นอยู่ใกล้กับโรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนมัธยมชื่อดังแบบเดินไปถึงกันได้สบาย ๆ

อีกไม่ถึง 2 สัปดาห์ก็ได้มีกลุ่มนักเรียน นิสิตนักศึกษาและประชาชนนัดทำกิจกรรม #วิ่งกันนะแสมหาไร่ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และผู้เข้าร่วมในวันนั้นก็มากถึงหลักพัน และร้อยละ 60 เป็นผู้หญิง และไม่น้อยคือ นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยกิจกรรมนี้ใช้ตัวการ์ตูนญี่ปุ่นแสมหาไร่ ซึ่งผู้ริเริ่มกิจกรรมได้อธิบายว่า “การเลือกแสมหาไร่เป็นสัญลักษณ์แทนผู้เรียกร้อง ที่ไม่แตกต่างจากหนูตัวหนึ่งที่อยู่ในกรง และ “กรงนั้นกำลังจะพัง” การออกมารวมตัว คือ การ “เรียกร้องการเปลี่ยนแปลง” (BBC Thai, 2020c) การวิ่งแสมหาไร่จึงเป็นอีกกิจกรรมการเมืองวัฒนธรรมที่สื่อสารโดยคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นใหม่ ขณะที่คนอีกจำนวนมากไม่เข้าใจถึงปรากฏการณ์เช่นนี้ว่าจะนำมาใช้เคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างไรได้ อารมณ์ของการเคลื่อนไหวดังกล่าวได้ลดความชิงชังภาพลักษณ์กิจกรรมทางการเมืองที่ผ่านมาไปด้วย และอาจเป็นสัญญาณที่ส่งไปยังนักเรียนมัธยมมากยิ่งขึ้นว่า นี่คือ ยุคสมัยของพวกเขาที่จะเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงนี้

สัญลักษณ์การ “ชูสามนิ้ว” อันมีที่มาจากภาพยนตร์เรื่องฮังเกอร์เกม เคยถูกใช้ในการรณรงค์ต่อต้านเผด็จการมาอย่างช่ำชองตั้งแต่ปี 2557 ที่ภาพยนตร์เริ่มฉาย การชูสามนิ้วถูกใช้ต่อหน้าผู้มีอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่จุฑาภร บุญภักดิ์รักษา (ไผ่ ดาวดิน) และนักศึกษากลุ่มดาวดิน มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้ชูสามนิ้วต่อหน้าประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรัฐประหาร ในภาพยนตร์ 3 นิ้วหมายถึงคำว่า “ขอขอบคุณ-ชื่นชม-ลาก่อน” เพื่อแสดงความรู้สึกที่ต้องจากลาและกลายเป็น

สัญลักษณ์อันทรงพลังต่อมวลชนในเรื่อง แต่ในบริบทการต่อต้านรัฐประหารนั้น ถูกใช้ในนิยามว่า “เสรีภาพ-เสมอภาค-ภราดรภาพ” บ้าง “เสรีภาพ-การเลือกตั้ง-ประชาธิปไตย” บ้าง หรือ “ไม่เอารัฐประหาร-เรียกร้องเสรีภาพ เรียกร้องประชาธิปไตย” (Kotame, 2020) ในปี 2563 การชุมนุมนี้กลับมาอีกครั้งอย่างทรงพลัง มันมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างอุปกรณ์มือตบของกลุ่มคนเสื้อเหลืองหรือตีนตบของคนเสื้อแดง นั่นคือ เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ทุกคนรู้จักกัน เพียงแต่ว่ามันไม่ได้ถูกใช้บ่อยครั้ง เพื่อเป็นเสียงประกอบจังหวะการปรบมือ ในเดือนสิงหาคม 2563 เป็นอย่างซ้ำ ได้มีการชุมนุมนี้ระหว่างและหลังการร้องเพลงชาติหน้าเสาธงในโรงเรียนมัธยมหลายแห่ง นับเป็นการผนวกเอาการต่อสู้ทางการเมืองมาอยู่ในชีวิตประจำวัน ในพื้นที่แห่งอำนาจที่นักเรียนประสบอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันอีกด้วย บริเวณหน้าเสาธงนั้นเป็นพื้นที่สำคัญของพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติ การเชื่อฟังโอวาทของครูบาอาจารย์และยังเป็นพื้นที่ควบคุมระเบียบวินัย ตรวจทรงผม และเครื่องแบบ ปฏิบัติการของพวกเขาเป็นการท้าทายผ่านการสื่อสารในโลกโซเชียลด้วย แฮชแท็กในทวิตเตอร์ด้วยฉายาต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น #โรงเรียนหน้าเขา ไม่เอาเผด็จการ นอกจากนั้นช่วงเวลาใกล้เคียงกันยังมีการเชิญชวนร่วมกิจกรรม “โบว์ขาวต้านเผด็จการ” เพื่อแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของการมีสิทธิและเสรีภาพในการมีส่วนร่วม (Khaosod Online, 2020a) แม้กระทั่งโรงเรียนราชินีก็มีนักเรียนออกมาประท้วงจนโรงเรียนต้องออกประกาศเรื่องการเรียกร้องทางการเมืองโดยอ้างประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งที่ไม่สมควร (Manager Online, 2020) ซึ่งก็ถูกโต้ตอบโดยกลุ่มนักเรียนกลับไป

ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ ทำให้ปัญหาโรงเรียนที่สั่งสมมาอยู่อย่างยาวนาน ได้ถูกนำมาตีแผ่ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทรงผม เครื่องแบบ การลงโทษที่เกินกว่าเหตุ ส่วนหนึ่งอาจคล้ายคลึงกับความเคลื่อนไหวก่อนรัฐประหาร 2557 แต่หากเทียบสเกลกันแล้ว ในครั้งนี้เปี่ยมพลังกว่ากันมากอย่างเทียบไม่ได้ทั้งในเชิงปริมาณผู้มีส่วนร่วม หรือการเปิดประเด็นอันหลากหลาย อารมณ์ความรู้สึกร่วมดังกล่าวถูกแฮชแท็กดพอร์มอย่างทวิตเตอร์ที่มีประสิทธิภาพสูงในการสื่อสารได้รวดเร็วและกว้างขวาง สมรภูมิดังเดิมที่นักเรียนเลือกใช้เป็นที่ต่อสู้เพื่อปัญหาของนักเรียนนั่นคือ กระทรวงศึกษาธิการ ใจกลางของศูนย์อำนาจการศึกษาไทย ได้กลายเป็นปลายทางที่รวมตัวกันอีกครั้ง กลุ่ม “นักเรียนเลว” ได้นัดกันในกิจกรรมชื่อว่า “เลิกเรียนไปกระทรวง” เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2563 เพื่อแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ชุมนุมนี้ ผูกโบว์ขาวและเป่านกหวีดขับไล่นายณัฏฐพล ทีปสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

วลีสำคัญในการชุมนุมครั้งนี้คือการที่แกนนำประกาศให้รัฐมนตรี “ไปต่อแถว” มีการตั้งเวทีปราศรัยและผลัดกันเล่าถึงปัญหาในระบบการศึกษาและชีวิตการเป็นนักเรียนไม่ว่าจะเป็นทรงผม เครื่องแบบ แบบเรียน การสอน การคุกคามทางเพศ หรือการจบการศึกษาแล้วไม่มีงานทำ (BBC Thai, 2020d) ในเดือนกันยายนก็ยังมีนัดรวมตัวกันอีกครั้ง คราวนี้มีเครือข่ายจากโรงเรียนมัธยมกว่า 50 โรงเรียน ครั้งนี้มีการจัดตีเบาะระหว่างรัฐมนตรีกับตัวแทนนักเรียน พร้อมกิจกรรมวางพวงพริต และเปิดเพลง “ผู้ใหญ่อย่าผู้ใหญ่ดี” ที่กลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไทเคยนำเสนอมาตั้งแต่ปี 2560 (BBC Thai, 2020e)

การเดินขบวนและนัดชุมนุมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีการสลายการชุมนุมในวันที่ 16 ตุลาคม 2563 บริเวณหน้าห้างสยามพารากอน ตำรวจใช้ธนูน้ำฉีดน้ำผสมสารสีน้ำเงินใส่ฝูงชน ปิปปิไทยรายงานว่ามีจังหวัดหนึ่งที่ผู้ชุมนุมในชุดนักเรียนรายหนึ่งได้ “ร่ำไห้” และ “ก้มกราบตำรวจ” เพื่อให้ยุติการเข้ากระชับพื้นที่ เนื่องจากเธอกับเพื่อนไม่มีอาวุธ (BBC Thai, 2020f) อีกทั้งยังพบว่าที่โรงเรียนเทพศิรินทร์มีนักเรียนได้รับการบาดเจ็บจากการสลายการชุมนุมปฏิบัติการดังกล่าวของตำรวจทำให้นักเรียนหลายโรงเรียนได้แสดงจุดยืนด้วยการชุมนุมนี้ในการเข้าแถวหน้าเสาธงอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่โรงเรียนสตรีวิทยาได้มีการนัดแนะให้ผูกโบว์ขาว ทั้งยังมีโรงเรียนในชลบุรีก็ออกมาชุมนุมนี้เช่นกัน (Khaosod Online, 2020b) การยกระดับการต่อสู้ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ การต่อต้านในภาคปฏิบัติ ภาคนักเรียน KKC ในจังหวัดขอนแก่นและกลุ่มนักเรียนเลว ประกาศเชิญชวนใส่ชุดโป๊วเทไปโรงเรียนในวันที่ 1 ธันวาคม 2563 (Dailynews online, 2020) อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะเป็นการต่อสู้ในพื้นที่แห่งอำนาจคือ โรงเรียน โดยที่มีระเบียบและครูที่ควบคุมระเบียบอยู่ต่างจากการชุมนุมในที่สาธารณะที่พวกเขาสามารถชุมนุมได้แบบไร้ชื่อ ไร้สถานะ ปราบกฏว่ามีการเผยแพร่ชื่อนักเรียนที่แจ้งว่าจะเข้าร่วมถึง 23 โรงเรียน ขณะที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ยืนยันว่าจะไม่ให้เรื่องดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากแต่ละโรงเรียนมีกฎระเบียบการแต่งกายที่ชัดเจนอยู่แล้ว (Naewna online, 2020) อย่างไรก็ตามเช้าวันเปิดภาคการศึกษา 1 ธันวาคม ก็มีนักเรียนบางส่วนที่แต่งชุดโป๊วเทไปเรียน เช่น โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา โรงเรียนสามเสน โรงเรียนหอวัง โรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย ขอนแก่น โรงเรียนสุรนารี นครราชสีมา แต่ก็มีบางโรงเรียนต้องเผชิญแรงต้านจากโรงเรียนและครู เช่น โรงเรียนบดินทรเดชา โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นนทบุรี (Matichon Weekly, 2021)

การต่อสู้และกระแสการต่อต้านรัฐบาลในระยะยาวไม่อาจแน่ใจได้ว่าจะสามารถดำรงอยู่ได้นานเท่าใด และจะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนได้หรือไม่ แต่จะเห็นได้ว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปี 2563 เป็นจุดพลังงานศักราชที่ส่งสมกันมาของนักเรียนไทยมาหลายทศวรรษ ภายใต้สภาพแวดล้อมแบบอำนาจนิยมทั้งจากภายในโรงเรียนโดยตรง และจากสังคมและรัฐไทยโดยอ้อม จึงมีใช้เรื่องน่าแปลกอะไรที่การทำลายของนักเรียนทั้งในพื้นที่โรงเรียน บริเวรหน้าเสาธงจะเกิดขึ้นอย่างที่คุณรูก่อนไม่เคยคิดว่าจะมีนักเรียนผู้หาญกล้าจำนวนมากที่กล้าลุกขึ้นมาแสดงออก การออกสู่พื้นที่สาธารณะเพื่อชุมนุมและเรียกร้องประเด็นทางการเมืองเรื่องผลประโยชน์สาธารณะและเปล่งเสียงเพื่อชี้ให้เห็นปัญหาของระบบการศึกษาไทยหรือกระทั่งการไปชุมนุมกัน ณ ศูนย์กลางของอำนาจการศึกษาไทยที่กระทรวงศึกษาธิการ

สรุปและอภิปรายผล

จุดประสงค์ของบทความวิจัยนี้มีอยู่ 2 ประการ นั่นคือ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตความรุนแรงภายในสถาบันการศึกษาไทยอันเกิดจากแนวคิดการควบคุมและการลงทัณฑ์นักเรียน และเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ของกลุ่มผู้คนในสังคมไทยที่มีต่อความรุนแรงภายในสถานศึกษาทั้งผู้สนับสนุนและผู้คัดค้าน สิ่งหนึ่งที่ค้นพบก็คือ การก่อตัวของอารมณ์และเหตุผลของรัฐและสังคมไทยในการควบคุมและการลงทัณฑ์นักเรียนภายในสิ่งที่เรียกว่า “ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม” สิ่งนี้ตั้งต้นขึ้นมาจากความพยายามสร้างชาติใหม่ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมและต่อมาคือทหารนิยม ระเบียบวินัยแบบทหารได้ส่งผลต่อการควบคุมเรือนร่าง การแต่งกาย การยืนเคารพธงชาติ การเข้าแถวหน้าเสาธง อารมณ์ความรู้สึกของสังคมได้ถูกกระตุ้นและแสดงออกผ่านสื่อสารมวลชนอย่างสื่อสิ่งพิมพ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรม ก็ได้ถูกสถาปนาขึ้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 2500 การกลับมาอีกครั้งของระเบียบวินัยแบบทหาร ได้ผสมผสานแนวคิดแบบอนุรักษนิยมที่นำสังคมไทยให้พลิกกลับจากอุดมคติที่เชื่อมั่นในเสรีภาพและความเสมอภาคเช่นหลังปฏิวัติสยาม 2475 ในส่วนนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Barbara ในฐานะชุมชนทางอารมณ์ที่ก่อตัวขึ้นมาอย่างชัดเจนภายใต้ความหวาดหวั่นของสังคมและชนชั้นนำไทยที่ถูกคุกคามความมั่นคงภายในด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ทวีกำลังมากขึ้นเรื่อย ๆ จุดสูงสุดของระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมอยู่ในปี 2515 นั่นคือเป็นจุดที่รัฐได้ไปไกลถึงการออกกฎระเบียบในการควบคุมเด็กและเยาวชนในนามของ

ประกาศของคณะปฏิวัติที่มีศักดิ์เทียบเท่าพระราชบัญญัติ การควบคุมทรงผมก็เกิดขึ้น อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรก็ในยุคดังกล่าว ข้อสำคัญคือ แม้จะมีความพยายามปรับระเบียบให้อนุโลมเรื่องทรงผม แต่ในหลายปีต่อมาก็พบว่า โรงเรียนเองกลับยืนยันที่จะย้อนไปสู่ระเบียบในปี 2515 ลักษณะดังกล่าวสืบทอดมาจนถึงทศวรรษ 2540 ที่ผู้คนเริ่มตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพและระบอบประชาธิปไตย ช่วงเวลาดังกล่าวยืนยาวมาได้เกือบทศวรรษ ก่อนจะถูกรัฐประหาร และนำสังคมไทยหันเหกลับมาสู่วังวนของระบอบอำนาจนิยม ทหารนิยม และสังคมอนุรักษนิยมอีกครั้ง ทว่าลักษณะเช่นนี้กลับเป็นเนื้อดินอันอุดมที่เอื้อต่อการควบคุมและลงทัณฑ์นักเรียนภายในโรงเรียน

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการควบคุมระเบียบวินัยที่สุดก็คือ เครื่องแบบและทรงผม สำหรับเครื่องแบบนี้มีการกำหนดอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรมาตั้งแต่หลังปฏิวัติสยาม ขณะที่ทรงผมเพิ่งจะชัดเจนก็ในปี 2515 จึงอาจกล่าวได้ว่า เครื่องแบบเป็นสิ่งที่รัฐให้ค่าเป็นอย่างมาก แม้ประเด็นเครื่องแบบจะมีความซับซ้อนของปัญหาเนื่องจากไปเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของบริษัทเอกชน แต่สิ่งที่ต้องย้ำให้ชัดเจนคือการกลายเป็นเครื่องมือในการจับจ้อง จับผิด สำหรับตรวจตราสอดส่อง เช่นเดียวกับการควบคุมทรงผมให้อยู่ในระเบียบก็เป็นการทำให้เรือนร่างของนักเรียนกลายเป็นวัตถุแห่งการเพ่งมอง ลดทอนให้กลายเป็นปัจเจกที่เชื่อต่อการเคารพกฎระเบียบ

แต่สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ก็คือ มิติเชิงพื้นที่โดยมีโรงเรียนเป็นโรงละครสำคัญ โรงเรียนเป็นพื้นที่แห่งระเบียบวินัยที่ระเบียบวินัยฉบับวัฒนธรรมจะปฏิบัติการอยู่ โดยเป็นส่วนผสมของอำนาจแบบสอดส่องแนว Panopticon แบบที่ฟูโกต์เสนอ พร้อมไปกับอำนาจปฏิบัติการที่ใช้พิธีกรรมสร้างและหล่อหลอมปัจเจก โรงเรียนยังเป็นพื้นที่ที่กึ่งค่ายทหารที่นักเรียนจะถูกฝึกด้วยระเบียบวินัยแบบทหาร ตั้งแต่วิชาทางอ้อมอย่างลูกเสือ ยุวกาชาด ฯลฯ ไปจนถึงวิชาทหารสำหรับนักเรียนระดับมัธยมปลาย บางแห่งเชิญครูฝึกทหารมาฝึกวินัยให้กับนักเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา เมื่อพิจารณาตามประวัติศาสตร์แล้ว การสอดส่องเพื่อควบคุมนักเรียนแบบ Panopticon ไม่ได้เป็นรากฐานในการควบคุมพฤติกรรมนักเรียนไทย แต่พบว่าการลงทัณฑ์ให้นักเรียนได้ทลายจำได้กลายเป็นกลไกที่รัฐไทยและสังคมไทยถวิลหา โดยระเบียบวัฒนธรรมฉบับวัฒนธรรมเป็นรากฐานสำคัญที่ให้ความชอบธรรมของการดำเนินการเช่นนี้ เห็นว่า จะสามารถสร้างพลเมืองที่ต้องการได้ กระแสสังคมในทศวรรษ 2540 ที่ให้ความสำคัญกับประชาธิปไตย ส่งผลต่อวิธีคิดด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งทรงอิทธิพลต่อวิธีคิดการลงทัณฑ์เด็กและเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง ในภาวะที่สังคมไทยกำลังผ่านกับปรากฏวาระหว่างทางได้เกิดรัฐประหารขึ้น ในสังคมดังกล่าวอำนาจนิยมได้ถูกรื้อฟื้น

กลับมาอีกครั้ง การลงทัณฑ์ที่แม้จะเลวร้ายก็อาจเกิดขึ้นได้ เพียงแต่ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นรุนแรงมากเกินไป อย่างไรก็ตาม กระแสสังคมเป็นอีกอำนาจดวงดูลหนึ่ง กรณีที่เกิดการกระทำอันล่วงละเมิด ผนวกกับพลังของโซเชียลมีเดียที่มีความสำคัญมากขึ้นในทศวรรษ 2550

ส่วนนี้ได้สะท้อนปฏิบัติการชุมชนอารมณ์อีกชุดหนึ่งที่ตั้งคำถาม และเข้าสู่การตอบโต้กับชุมชนทางอารมณ์อีกชุดหนึ่งจากที่เคยเป็นผู้กระทำจากอำนาจรัฐและกลุ่มอนุรักษ์นิยม การต่อสู้ของนักเรียนที่ค่อย ๆ ปรากฏในกลางทศวรรษ 2550 ถือได้ว่าเติบโตมาพร้อมกับโลกออนไลน์ ที่พยายามต่อสู้กับระบบอำนาจนิยมในโรงเรียนและระเบียบฉบับวัฒนธรรม แม้ว่ารัฐบาลจะประกาศนโยบายลดความเข้มงวดเรื่องระเบียบทรงผม ก็พบว่า โรงเรียนจำนวนมากไม่ยอมปฏิบัติตาม การต่อต้านของนักเรียนต่อกฎระเบียบอันไม่เป็นธรรมที่ใช้ฐานออนไลน์ได้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเชื่อมข้อมูลความรู้ และกรณีศึกษาต่าง ๆ และที่ยกระดับไปกว่านั้น คือการรวมกันสู่ในโลกออฟไลน์ อย่างไรก็ตามความเคลื่อนไหวถูกขวางไว้ด้วยกระแสทางการเมืองระดับประเทศที่ร้อนแรงนั่นคือ การโค่นล้มรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร และรัฐประหารในปี 2557 แม้จะเกิดเหตุรัฐประหารขึ้น แต่เหล่านักเรียนก็ไม่ยอมหยุดสู้รวมกลุ่มสร้างเครือข่ายกระทั่งตอบโต้กับคณะรัฐประหาร อย่างเช่นการได้แย่งนโยบายให้ท่องจำค่านิยม 12 ประการ พลังดังกล่าวสะสมเป็นพลังงานศักยภาพมาจนปี 2563 การต่อต้านจึงปลดปล่อยพลังออกมาได้อย่างทรงพลังจนทำให้เกิดแนวร่วมที่กว้างขวางมากขึ้น รวมไปถึงแพลตฟอร์มใหม่อย่าง ทวิตเตอร์ และการลงถนนชุมนุมเพื่อเรียกร้องข้อเสนขอของตน แม้กระทั่งบุกไปยังศูนย์กลางระบบการศึกษาไทยคือกระทรวงศึกษาธิการ

ดังนั้น การต่อสู้ที่ยังไม่มีข้อยุติในสมรภูมินี้ จึงเป็นพลังของระเบียบฉบับวัฒนธรรม และเครือข่ายนักเรียนที่มุ่งหวังเปลี่ยนแปลงอันเป็นพลังร่วมของสังคมที่ไม่ได้เกิดมาจากการนำของคนใดคนหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นมรดกที่ถูกส่งไม้ต่อมาเกือบทศวรรษ.

References

- Anti-student hairstyle organization of Thailand. (2011, October 2). *Stop screw cut hairstyle*. Retrieved December 19, 2020 <https://www.facebook.com/TSHRO/posts/254602087916011> [In Thai].
- Anti-student hairstyle organization of Thailand. (2013, December 19). *It's time for us to stand up and fight. Take a picture of yourself write with paper "school still forced screw cut"*. Retrieved December 19, 2020, from <https://bit.ly/3xlyoos> [In Thai].
- Bangsaphannoi Wittayakhom School. (n.d.a). *Standard 2: Learners have morality, desirable ethics and values*. Retrieved December 30, 2020, from <https://sites.google.com/a/bpn.ac.th/mt2/home> [In Thai].
- Bangsaphannoi Wittayakhom School. (n.d.b). *Indicator 2.1: Learners have desirable characteristics according to the course*. Retrieved December 30, 2020, from <https://sites.google.com/a/bpn.ac.th/mt2/home> [In Thai].
- BBC Thai. (2020a, February 21). Future forward party: Resolutions of the constitutional court to dissolve the future forward party, disqualifying the executive director for 10 years. *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-51582581> [In Thai].
- BBC Thai. (2020b, July 18). "Free youth" ended the demonstration before midnight for safety summarize the atmosphere from start to finish. *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-53456468> [In Thai].
- BBC Thai. (2020c, July 27). Run, hamtaro: When cartoons and songs have connected youth and politics. *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-53555953> [In Thai].
- BBC Thai. (2020d, August 19). "Bad student": Students invaded the ministry of education and blew the whistle to chase Minister Natthaphon, former NCPO. *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-53837728> [In Thai].

- BBC Thai. (2020e, September 5). Bad student: Nuttaphon receives a "whistle" after the debate is a threat to students. *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-54038953> [In Thai].
- BBC Thai. (2020f, October 16). Rally on 16 October: Action to dissolve young people's energy after the prime minister asked "what am I wrong?". *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-54568639> [In Thai].
- Board of computer teacher. (2008). *Example documents of student assembly activity*. Retrieved December 30, 2020, from <https://bit.ly/3rCpeXe> [In Thai].
- Comenampad, W. (2004). *Children and the Thai government's expectations 1959–1976* (mater's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Dailynews online. (2020, November 27). Appointment to dress casual wear to study along with 4 questions on December1. *Dailynews online*. Retrieved January 10, 2021, from <https://www.dailynews.co.th/politics/809354> [In Thai].
- Deklanghong. (2014, October 15). *Education for liberation of Siam called for stop using 12 value and using more rational thinking*. Retrieved January 8, 2021, from <https://deklanghong.com/content/2014/10/53> [In Thai].
- Department of Education, Bangkok Metropolitan Administration. (1985). *Laws and regulations in the work of education in Bangkok*. N.P.: n.p. [In Thai].
- Eduzones. (n.d.). *Circular of ministry of education: Do not force for students*. Retrieved December 19, 2020, from <http://app.eduzones.com/portal/edunews/34127/>
- Eoseewong, N (2003). *Thai cultural constitution, Thai nation, Thai city, and monument: On culture, state and the figure of consciousness* (2nd ed.) Bangkok: Matichon. [In Thai].
- Foucault, M. (1995.) *Discipline and punish: The birth of the prison* (2nd ed.) New York: Vintage Books.

- Isra News Center. (2013). Polls support Thai students don't have to wear old hairstyle. *Isra News Center*. Retrieved from <https://www.isranews.org/isranews-news/21317-nida-poll-student.html> [In Thai].
- Jory, P. (2021). *A history of manners and civility in Thailand*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khaosod Online. (2020a, August 17). Junior high school holds three fingers to sing the national anthem appointment with white bow tie not a dictator!. *Khaosod Online*. Retrieved from https://www.khaosod.co.th/politics/news_4721400 [In Thai].
- Khaosod Online. (2020b, October 17). 'Debsirin-Satriwit' holds up 3 fingers to sing the national anthem, showing standing after a student was injured. *Khaosod Online*. Retrieved January 10, 2021, from https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_5141453 [In Thai]
- Khon Kaen Wittayayon School. (n.d.). *Student handbook: Khon Kaen Wittayayon School 2019*. Khon Kaen: Klang Nana Witthaya press. [In Thai].
- Khonkhai, K. (1998, January 19). Physical education uniform. *Matichon*, p. 5. [In Thai].
- Khongteang, S. (1986). *Students activities administration*. Bangkok: Ramkhamhaeng University. [In Thai].
- Khongteang, S. (1997). *Students activities administration EA 436 (ED 408)* (2nd ed.) Bangkok: Ramkhamhaeng University. [In Thai].
- Kornsawan School. (n.d.). *Handbook of students activities administration*. N.P.: n.p. [In Thai].
- Kotame, I. (2020, July 28). *The archeology of the three-fingered uplift: The continuation and the tilling of meaning*. Retrieved January 6, 2021, from <https://waymagazine.org/history-of-tree-finger/> [In Thai].
- Krungthepturakij. (2020). *Watch the student uniform kingdom, hot battlefield before starting school*. Retrieved November 29, 2020, from <https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/884702> [In Thai].

- Lertchoosakul, K. (2020). *From a slap hand to a whistle: Development and dynamic of anti-Thaksin movement*. Bangkok: Illuminaations Editions.
- Manager Online. (2012, December 6). Satun students would break the rules if ministry of education reuses old hairstyle regulation. *Manager Online*. Retrieved from <https://mgronline.com/south/detail/9550000148751> [In Thai].
- Manager Online. (2020, August 22). Rajini school asked the parents to sign. "Important Letter" returned to the homeroom teacher this monday some students were found tearing them aside. *Manager Online*. Retrieved from <https://mgronline.com/online/section/detail/9630000086055> [In Thai].
- Matichon. (1998a, December 10). National scout organization of Thailand responded Chumphol about the uniform, easing the burden of parents. *Matichon*, p. 6. [In Thai].
- Matichon. (1998b, December 18). Public hearing to maintain uniforms walk the plan all children must have lunch. *Matichon*, p. 10. [In Thai].
- Matichon. (1998c, December 18). Persons in authority do not let go about cancel the student uniform. *Matichon*, p. 5. [In Thai].
- Matichon. (2003, December 23). Bangkok metropolitan administration changed the color of student pants. *Matichon*, p. 12. [In Thai].
- Matichon. (2004a, September 3). Report the teacher who cut student's hair and her ear was torn and not connected until she became disfigured. *Matichon*, p. 4. [In Thai].
- Matichon. (2004b, September 7). Office of the private education commission a private vocational meeting, discussing canceling uniforms, solving student quarrels. *Matichon*, p. 30. [In Thai].
- Matichon. (2008, May 2). Not allow students to get blonde hair and punk hairstyle. *Matichon*, p. 1, p. 14. [In Thai].

- Matichon online. (2020, March 2). "Ayutthaya Rajabhat University" organized a flash mob to chase dictators "Yala Rajabhat University" holds with three fingers, not injustice. *Matichon online*. Retrieved from https://www.matichon.co.th/politics/news_2020780 [In Thai].
- Matichon Weekly. (2021, January 10). # 1 December says goodbye to uniforms: Exploring the atmosphere of schools throughout Thailand school students dress casual wear to attend class found both let through–do not enter. *Matichon Weekly*. Retrieved from https://www.matichonweekly.com/hot-news/article_375677
- Morning NEWS. (2013, May 24). King's college still remained old hairstyle rule (back up clip). *Morning NEWS*. Retrieved from <https://www.facebook.com/MorningNewsTV3/posts/538541752849749>
- Morning NEWS BEC–TERO. (2013, January 10). Sorayuth's highlight NEWS cancel crew cut and female student hairstyle. *Morning NEWS BEC–TERO*. Retrieved from <https://bit.ly/3aau6u1> [In Thai].
- Naewna online. (2020, November 30). The 'bad student group' opens name to 23 schools say goodbye to uniform and dress casual wear to study on December 1. *Naewna online*. Retrieved from <https://www.naewna.com/politic/535252> [In Thai].
- National Archives of Thailand. (1958). (2) *Ministry of Education 15.11.1/29 Correct student behavior*. N.P.: n.p.
- Nimmannorawong, P. (2014). Review on the history of emotions. *Journal of History, Thammasat University*, 1(1), 132–141. [In Thai].
- Nomjitt student uniform. (n.d.). *History of Nomjitt student uniform, 48 years of development to excellence*. Retrieved November 29, 2020, from http://www.nomjitt.co.th/?page_id=1523 [In Thai].
- Prachachat Turakij. (2001, May 10). Nomjitt student uniform company pleased the numbers through the target go ahead to open branches–add more dealers. *Prachachat Turakij*, p. 23. [In Thai].

- Prachathai. (2020, March 1). NSC secretary revealed his eyes on the 'flash mob' day by day'. *Prachathai*. Retrieved from <https://prachatai.com/journal/2020/03/86593> [In Thai].
- Potjanalawan, P. (2013). Controlling hairstyle in authoritarian law. *Prachathai*. Retrieved December 17, 2020, from <https://prachatai.com/journal/2013/01/44620> [In Thai].
- Rajjakijjanubeksa*. (1972, April 25). Volume 89. [In Thai].
- Rajjakijjanubeksa*. (1975, January 17). Volume 92. [In Thai].
- Rajjakijjanubeksa*. (1984, August 22). Volume 100. [In Thai].
- Rajjakijjanubeksa*. (2003, October 2). Volume 120. [In Thai].
- Rajjakijjanubeksa*. (2005, April 26). Volume 122. [In Thai].
- Reddy, W. (2001). *In the navigation of feeling: A framework for the history of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenwein, B. (2006). *Emotional communities in the early middle ages*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- School NEWS. (2013). *Famous school changed about new hairstyle rule but Dhepsirin still remained old rule!*. Retrieved December 19, 2020, from <http://www.educationnews.in.th/26069.html>
- Seridhammachon, C., & Komolbutr, R. (2018). A study of Thai political opinion trends of mass media's fanpage and hatred creating. *Journal of Communication Arts and Management Innovation*, 5(1), 62–79. [In Thai].
- Thailand Educational Revolution Alliance. (2012, December 29). *On student hairstyle*. Retrieved January 6, 2021, from <https://www.facebook.com/Thailandstudentmovement/photos/315442995226906> [In Thai].
- Thairath Online. (2020, February 28). Flash mob at 9 places in a day, make a rehearsal for every institution February 29 at Kasetsart University. *Thairath Online*. Retrieved from <https://www.thairath.co.th/news/politic/1782966> [In Thai].
- Wanakijpaibul, N. (2013, July 19). Netiwit, hormone and question from teenagers. *Matichon Weekly*, p. 50. [In Thai].